

Μνήμων

Τόμ. 4 (1974)

Τ Ο Μ Ο Σ Τ Ε Τ Α Ρ Τ Ο Σ

ΜΝΗΜΩΝ

ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ: 'Ο Κυβερνήτης 'Ιω. Καποδίστριας και οί Μαυρομαχαλαίοι • ΕΛΕΝΗ ΓΑΡΑΙΚΑ - ΚΑΤΣΙΔΑΛΑΚΗ: Μιά προσπάθεια γιά τήν ἄρση του Βουλγαρικοῦ σχίσματος (Νοέμβριος 1912) • ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ: Μαμελοῦκοι 'Ελληνικῆς καταγωγῆς (οί ἀδελφοί Γαῖτα) • ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΓΑΡΑΙΚΑ: Παράγοντες τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας γύρω στό 1875 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ: Τό ἐπίμαχο θέμα τῆς ἐπετηρίδος τοῦ στρατοῦ τοῦ 1927 • ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ: 'Η δίκη τοῦ Θεόκλητου Φαρμακίδη (1829 - 1830) • Βιβλιογραφία 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ (1973).

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 4

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ (1829-1830)

ΒΓΕΝΑ Α. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.187](https://doi.org/10.12681/mnimon.187)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ Β. Α. (1974). Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ (1829-1830). *Μνήμων*, 4, 172-214.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.187>

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΗΤΟΥ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗ (1829 - 1930) *

Στή μνήμη τοῦ παπποῦ μου Ἀντρέα Γ. Τζανέτου

Βασικές ἦταν οἱ ιδεολογικές διαφορές ἀνάμεσα στὸν Κυβερνήτη Ἰω. Καποδίστρια καὶ τὸν ἱερομόναχο Θεόκλητο Φαρμακίδη. Ὁ πρῶτος εἶδε τὴν ἐνίσχυση τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀργάνωση κράτους ἑλληνικοῦ μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια ποὺ προκάλεσαν ἡ Ἐπανάσταση καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ὁ δεῦτερος, θρεμμένος μὲ τὶς ιδέες τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ¹, δὲν ἄργησε νὰ θεωρήσῃ τυραννικὴ καὶ ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν ὕλικὴ καὶ πνευματικὴ πρόοδο τοῦ λαοῦ κάθε ἀπόπειρα κατάργησης τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν, ποὺ εἶχαν καθιερώσει οἱ Ἐθνοσυνελεύσεις. Φοβόταν ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἦταν φορέας πολιτικῶν ἀντιλήψεων ρωσικῶν, τὶς ὁποῖες ὁ Φαρμακίδης γνῶριζε ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ διαφωνοῦσε ριζικὰ μαζί τους².

Στὴν ιδεολογικὴ διαφορὰ προστέθηκε καὶ ἡ προσωπικὴ : ὁ Φαρμακίδης ἀπογοητεύτηκε ἀπὸ τὴν ἄρνηση τοῦ Κυβερνήτη νὰ τὸν χρησιμο-

* Συντομογραφίες : ΓΑΚ = Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους· σχ. = σχέδιο· πρωτ. = πρωτότυπο· ἀντ. = ἀντίγραφο. Ὅλες οἱ χρονολογίες δίνονται μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο.

Εὐχαριστῶ τὸν συνάδελφο κ. Χρ. Λοῦκο γιὰ τὴ βοήθειά του στὴν ἐργασία αὐτή.

1. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Θ. Φαρμακίδη βλ. Ἄ ν. Γ ο ῦ δ α, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Α', Ἀθήνα 1869, σ. 207 - 246. Δ. Σ. Μ π α λ ἄ ν ο υ, Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784 - 1860), Ἀθήνα 1933.

2. Ὁ Φαρμακίδης γνῶρισε τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ στὴ διάρκεια τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1812, ὅταν βρισκόταν στὸ Ἰάσιο τῆς Μολδαβίας. Οἱ παρεκτροπές καὶ οἱ καταδυναστεύσεις τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ σὲ βάρος τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ τὸν πλήγωσαν κατάβαθα «καὶ ἔκτοτε ἐνεφρυτεύθη εἰς τὴν ὄντως φιλελευθέραν ψυχὴν του μεγάλη ἀντιπάθεια, διήκουσα μέχρι μίσους, κατὰ τῶν ἀπολυταρχικῶν μεθόδων τῶν Ρώσων, ἣτις ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ μετέπειτα βίου του καὶ ἐπὶ τῶν κατενθύνσεων περὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του» (Δ. Σ. Μ π α λ ἄ ν ο υ, ἔνθ' ἀνωτ., σ. 8, 9).

ποίηση στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση τοῦ νέου κράτους³ ἢ νὰ τὸν βοηθήσει στὶς ἐκδοτικὲς του προσπάθειες⁴. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1829 ὁ Φαρμακίδης φαίνεται πὼς συμεριζόταν τὴν ἄποψη καὶ ἄλλων δυσαρεστημένων μὲ τὸν Ἰω. Καποδίστρια Ἑλλήνων, ὅτι ἡ παραμονὴ τοῦ τελευταίου στὴν ἐξουσία ἦταν ἀντίθετη πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους καὶ τὰ δικά τους. Μὲ ἐνθουσιασμό λοιπὸν πληροφορήθηκε ὅτι οἱ τρεῖς Συμμαχικὲς Δυνάμεις εἶχαν ἀποφασίσει, μὲ τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, τὴν ὀργάνωση τῆς Ἑλλάδος σὲ μοναρχία. Εἶχε τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἐκλογή ἡγεμόνα θὰ ἀπομάκρυνε τὸν Κυβερνήτη ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ θὰ ἐπέτρεπε ἀνακατάταξη τῶν πολιτικῶν δυνάμεων. Παρόλα αὐτὰ φοβόταν μήπως ὁ Ἰω. Καποδίστριας χρησιμοποίησῃ τοὺς ἀφοσιωμένους ὀπαδοὺς του καὶ τὸ λαὸ γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων⁵. Αὐτὲς οἱ σκέψεις κυριαρχοῦσαν στὸ μυαλὸ τοῦ Φαρμακίδου, ὅταν μὲ ἡμερομηνία 7 Μαΐου 1829, ἔγραψε στὸν Μπενιζέλο Ροῦφο ἐπιστολὴ, στὴν ὁποία, ἀφοῦ ἀναφερόταν στοὺς ὄρους τοῦ νέου πρωτοκόλλου, σημείωνε καὶ τὰ ἀκό-

3. Ὁ Ν. Σπηλιάδης ἀναφέρει (Ἀπομνημονεύματα, ἐπιμ. Κ. Διαμάντη, τόμ. Δ', μέρος Α', Ἀθήνα 1970, σ. 148) ὅτι ὁ Κυβερνήτης δὲν διόρισε σὲ δημόσια θέση τὸν Φαρμακίδου, γιατί, «ὡς φαίνεται, τὸν ἐγνώριζεν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν καὶ δὲν ἤθελε τὸν διορίσει ποτὲ εἰς τὰ ἱερά τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς θὰ ὀπλισθῆ ἔναντιον του . . .».

4. Ὁ Φαρμακίδης εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη (8 Αὐγ. 1828, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 105) νὰ χρηματοδοτήσῃ τὴν ἐπανάδοση τοῦ συγγράμματος τοῦ Γερμανοῦ φιλολόγου Jacobs «Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης», μὲ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἐξοφλήσῃ σὲ ἀντίτυπα τὸ ποσὸ ποὺ θὰ δαπανιόταν. Συγχρόνως ζήτησε καὶ 2.000 γρ., γιὰ «ἐξοικονόμησίν» του. Ὁ Ἰω. Καποδίστριας δέχτηκε τὴν πρόταση (πρὸς Φαρμακίδου, 10 Αὐγ. 1828, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 107) καὶ διέταξε τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Οἰκονομίας νὰ δώσῃ στὸν Φαρμακίδου τὰ 2.000 γρ., γιὰ τὰ ἔξοδα ὅμως τῆς ἐκτύπωσης πρόσθεσε ὅτι «ἐν καιρῷ δέοντι θέλει εἰδοποιηθῆ ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη κατὰ τὴν τάξιν» (ἀρ. 4985, 10 Αὐγ. 1828, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 107). Ὁ Κυβερνήτης δὲν κράτησε τὴν ὑπόσχεσίν του. «Τετράκις ἐζήτησα νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν Κυβερνήτην καὶ δὲν ἤξιώθη», γράφει ὁ Φαρμακίδης, «τὸν ἔγραφα καὶ τὸν ἐνθύμισα τὴν πρὸς με ὑπόσχεσίν του, ἀλλ' οὔτε εἰς τὸ γράμμα μου ἔλαβα ἀπόκρισιν καὶ ἡ σιωπὴ του εἶναι βέβαια ἀρνησις καὶ ἀπορῶ πλέον τί νὰ κάμω» (Δ. Σ. Μ π α λ ά ν ο υ, «Περικοπαὶ ἐξ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν τοῦ Θεοκλήτου Φαρμακίδου, ἀναφερόμεναι εἰς πολιτικὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1829 - 1834», Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Η' (1933), σ. 105).

5. Γιὰ τὶς ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε στὴν ἀπελευθερωμένη Ἑλλάδα τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτ. 1829 βλ. D. C. Fleming, John Capodistrias and the Conference of London (1828 - 1831), Θεσ/νίκη 1970, σ. 87 - 95. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τοὺς ἴδιους φόβους γιὰ τὶς προθέσεις τοῦ Κυβερνήτη διατύπωσε καὶ ὁ Ἄγγλος Ἀντιπρέσβης Dawkins πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του (αὐτῶθι, σ. 91). Τὸ κείμενο τοῦ πρωτοκόλλου βλ. εἰς Ἀ π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Κείμενα - Πηγαὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμ. Β., Ἀθήνα 1967, σ. 876 - 881.

λουθα : «*Ἄν καὶ τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐκφράζεται ὠρισμένως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, εἶναι βέβαιον ὅμως καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Τίς θέλει εἶναι ὁ μέλλον, ἀδελφὸν εἰς ἡμᾶς μέχοι τοῦδε. Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν, ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλει ὠφελήσει τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἶναι κίνδυνος μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως ἐμπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποῖαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν, καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἑλλην φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐνῶ ὁ λόγος εἶναι περὶ Ἑλλάδος οἱ Ἕλληνες δὲν ἐρωτῶνται. Τοῦτο ἔχει καὶ καλὸν καὶ κακόν, ὡς ἕκαστος ἠμπορεῖ νὰ κρίνῃ. Τρεῖς δυνάμεις μεγάλως βουλευόνται καὶ ἐνεργοῦσιν ὑπὲρ Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς χάνεται ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ πρέπει νὰ προσμένῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης της ἀπὸ ἐκεῖνας. Ἄν αὐταὶ ἀποφασίσωσι καλά, εὐδαιμονεῖ[ς] ἢ Ἑλλάς, ἂν κακὰ, κακοδαιμονεῖ[ς]. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο θέλει προέλθῃ ἐξῶθεν. Εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς δὲν μένει»⁶.*

Ἡ ἐπιστολὴ κλειστικὴ καὶ παραδόθηκε στὸν Κ. Κεφαλαῖ για νὰ τὴ δώσῃ στὸ Ροῦφο περνώντας ἀπὸ τὴν Πάτρα. Ἦταν πιὸ σίγουρο ὅτι ἔτσι, χέρι μὲ χέρι, θὰ ἔφτανε στὸν προορισμὸ της, παρὰ μὲ τὸ κρατικὸ ταχυδρομεῖο. Καὶ τοῦτο γιατί ἦταν γνωστὸ πιά πὼς ὁ Κυβερνήτης, λίγο μετὰ τὴν ἀφιξὴ του, ἔδωσε ἐντολὴ ἢ ἔστω ἀνέχθηκε *ἀνὰ ἀποσφραγίζουσαν* τὰ

6. Ἡ ἐπιστολὴ εἶναι συνημμένη στὸ ὑπ' ἀριθ. 12803 ἔγγραφο τοῦ Κυβερνήτη πρὸς τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, 25 Μαΐου 1829 : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 202. Τὸ πλήρες κείμενο βλ. στὸ παράρτημα ἀρ. 1. Στὴν ἐπιστολὴ ὑπάρχουν ὄχι μόνο γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτ. 1829, ἀλλὰ καὶ μερικὲς λεπτομέρειες. Αὐτὸ ἴσως νὰ σημαίνει ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἢ ἄνθρωπος δικὸς του εἶχε δεῖ ἀντίγραφο τῆς παραπάνω πράξης. Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Γ. Παγκαλάκη πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτη, μὲ χρονολ. 4 Ἰουν. 1829, ἀναφέρεται ἀνάμεσα σ' ἄλλα : «*Φαίνεται ὅτι οἱ Φαναριῶται ἔβαλαν κάποιον Σπηλιωτόπουλον, ὑπογραμματέα τοῦ Πανελληνίου εἰς τὸ τμήμα τῶν ἐσωτερικῶν, κ' ἔκλεψαν ἀπὸ τὸ πρωτόκολλον ἀντίγραφον τῆς μυστικῆς πράξεως, ἥτις ἔγινεν εἰς ἔκτακτον συνεδρίασιν κατὰ συνέπειαν τῆς ἐπισήμου διακοινώσεως τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου τῆς 3ης Μαρτίου, καὶ ὅτι ἐπιάσθησαν γράμματα τοῦ Φαρμακίδου πρὸς τὸν Μπενιζέλον Ῥοῦφον, εἰς τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπερίκειλε τὸ ρηθὲν ἀντίγραφον προσθέτων ὅτι : «ἐπειδὴ ὁ Κυβερνήτης ἐξώνεται ἀπὸ τὰς Δυνάμεις καὶ ἔρχεται πρὶγκιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶναι τώρα καιρὸς νὰ βάλωμεν εἰς πρᾶξιν τὰ σχέδιά μας,».*» Βλ. Ἀρχεῖα Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτου, ἔκδ. Κ. Διαμάντη, τόμ. 10, Ἀθήνα 1969, σ. 35. Τὰ ὅσα ἀναφέρει ὁ Ν. Γ. Παγκαλάκης πρέπει νὰ ἐξετάζονται μὲ προσοχή, γιατί γύρο ἀπὸ τὴν ὑπόθεση Φαρμακίδη σχηματίστηκαν γρήγορα παραμυθεύματα. Ἔτσι, εἶναι ἀνακριβὲς ὅτι στὴν ἐπιστολὴ τοῦ τελευταίου πρὸς τὸν Ροῦφο ἦταν συνημμένο καὶ ἀντίγραφο τῆς παραπάνω πράξης. Οὕτε βρισκόταν στὴν ἐπίμαχη ἐπιστολὴ ἢ φράση «*εἶναι τώρα καιρὸς νὰ βάλωμεν εἰς πρᾶξιν τὰ σχέδιά μας*». Ἄν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθῇ ἢ περιπτώσῃ ὅτι πράγματι ἐκλάπη ἀντίγραφο, τὸ πιὸ πιθανὸ εἶναι ὅτι ὁ Dawkins θὰ γνωστοποίησε τὸ κείμενο τοῦ πρωτοκόλλου στοὺς ἀντιπολιτευομένους.

γράμματα πού ὁ κόσμος τὰ ἐμπιστευόταν στό ταχυδρομεῖο...»⁷. Ὁ Κεφαλαῖς, περνώντας ἀπό τήν Κόρινθο, συναντήθηκε μέ τόν Διονύσιο Ὁρφανό, Διοικητὴ Κορινθίας, καὶ ἀποφάσισε νὰ δώσῃ σ' αὐτὸν τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδου, γιατί, ὅπως εἶδε, ἐτοιμαζόταν νὰ στείλῃ κι' αὐτὸς διάφορα ἔγγραφα στὸν Μπενιζέλο Ρούφο⁸. «Ὁ Ὁρφανός», γράφει ὁ Κεφαλαῖς, «ἔμπροσθέν μου περικλείσας αὐτὰ [τὰ ἔγγραφα τοῦ μαζί με τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδου] καὶ σφραγίσας τὸ γράμμα του τὰ ἔστειλεν εἰς Πάτρας με ἓνα πεζοδρόμον»⁹.

Ποτὲ ὅμως ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δὲν ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ Ρούφου. Ἄν καὶ ἦταν σφραγισμένη καὶ κλεισμένη, ἀνοίχτηκε καὶ διαβάστηκε. Μόλις εἶδαν τὰ κρατικὰ ὄργανα ὅτι περιέχονταν σ' αὐτὴ λεπτομέρειες γιὰ τὸ πρωτόκολλο καὶ κρίσεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυβερνήτη καὶ τὰ σχέδιά του, τὸν ἐνημέρωσαν ἀμέσως. Ὁ τελευταῖος, ἀπὸ τὸ Ναύπλιο με ἔγγραφο τοῦ τῆς 25 Μαΐου 1829, ἔδωσε ἐντολὴ στὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο νὰ καλέσῃ τὸν Φαρμακίδου, πού βρισκόταν στὴν Αἴγινα, καὶ νὰ τὸν ρωτήσῃ ἐὰν ἡ ἐπιστολὴ ἦταν δική του. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἔστειλε στὸ Συμβούλιο καὶ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς. Ζήτησε ἐπίσης νὰ καταγραφῆ ἡ ἀπάντησις τοῦ Φαρμακίδου στὰ πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου καὶ νὰ τοῦ κοινοποιηθῆ ἀμέσως¹⁰.

Μὲ ταχύτητα κινήθηκε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο. Στις 27 Μαΐου κάλεσε ἐνώπιόν του τὸν Φαρμακίδου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διάβασε τὸ ἀντίγραφο τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπάντησε ὅτι δὲν γνώριζε ἂν αὐτὸς τὴν ἔγραψε, γιατί δὲν εἶχε τὴν ὑπογραφή του ἢ σημείωσις γιὰ τὸν παραλήπτη της. Ζήτησε τὸ πρωτότυπο καὶ τότε θὰ ἦταν πρόθυμος νὰ ἀπαντήσῃ στις ἐρωτήσεις τοῦ Συμβουλίου. Δὲν ἀπόκρυψε ὅμως ὅτι καὶ τὸν Κεφαλαῖ γινώριζε καὶ ὅτι κάποτε τοῦ εἶχε δώσει συστατικὲς ἐπιστολὲς γιὰ τὴν Πάτρα. Τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, μέσω τῆς Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας, ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσῃ τὸν Κυβερνήτη γιὰ τὰ παραπάνω¹¹.

7. Φ ρ. Τί ρ ς, Ἡ Ἑλλάδα τοῦ Καποδίστρια, μετάφρ. Ἄπ. Σπήλιου, τόμ. Α', Ἀθήνα 1972, σ. 73.

8. Κ. Κεφαλαῖς (Τρίκαλα Κορινθίας) πρὸς Θ. Φαρμακίδου, 19 Ἰουν. 1829, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

9. Αὐτόθι.

10. Κυβερνήτης (Ναύπλιο) πρὸς Ὑπουργικὸ Συμβούλιο (Αἴγινα), ἀρ. 12803, 25 Μαΐου 1829, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 202.

11. Γραμμ. Ἐπικρατείας (Αἴγινα) πρὸς Κυβερνήτη (Ναύπλιο), ἀρ. 4657, 28 Μαΐου 1829, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 203. Πρβλ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Π. Νικολαΐδης σὲ ἐπιστολὴν του (1 Ἰουν. 1829) πρὸς τὸν Γ. Κουντουριώτη : «Πρὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἐπεμψεν ὁ Κυβερνήτης ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἰς τὸ συμβούλιον, διατάξας αὐτὸ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Φαρμακίδου διὰ νὰ εἰπῆ ἂν ἔγραψε τοιοῦτον γράμμα, καὶ ἂν ἀποκριθῆ καταφατικῶς. τότε νὰ δώσῃ τοὺς λόγους διατὶ τὸ ἔγραψεν.

Μετά από λίγες μέρες, στις 31 Μαΐου 1829, ο Κυβερνήτης παρεμβαίνει για δεύτερη φορά. Στέλνει το πρωτότυπο της επιστολής του Φαρμακίδη και ζητάει από το Συμβούλιο να τον καλέσει και πάλι και να τον ρωτήσει αν είναι ο συντάκτης της. Στο έγγραφο του σημειώνει και τα ακόλουθα : «Θέλετε αναμφιβόλως κρίνει, ως και ἐγώ, δικαιοτάτον τὸ νὰ πεμφθῆ ὁ λεγόμενος οὗτος ἱερὸς εἰς τὸ ἀρμόδιον δικαστήριον. Εἰ μὲν δικαιολογήσῃ ὅσα εἶπε, εἰ ἀποδείξῃ ὅτι τῷ ὄντι ἡ Κυβέρνησις ἐτοιμάζεται νὰ ἀντισταθῆ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, τὸ δικαστήριον θέλει τὸν δώσει τελείαν ἐλευθερίαν διὰ νὰ ἐξακολουθῆ τὸ εἰς τὸ ὅποῖον καταγίνεται πατριωτικὸν ἔργον. Εἰδεμὴ θέλει τὸν βάλλει εἰς θέσιν, ὥστε νὰ ἤμπορῆσῃ νὰ ἀναλογισθῆ τὰ ἐπακολουθήματα τῆς διαγωγῆς του, νὰ διορθωθῆ καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν σφαιρὰν τῶν ἐκκλησιαστικῶν του χρεῶν. Ἀποδεχόμενον ταύτην τὴν πρότασιν τὸ Συμβούλιον θέλει λάβει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα [καὶ δὲν θέλει ἀμελήσει ποσῶς τὴν χρεωστούμενην εἰς τὸν κατηγορούμενον εὐμένειαν διὰ τὸν ἱερατικὸν του χαρακτήρα]»¹². Ὁ Φαρμακίδης κλήθηκε και πάλι στὸ Συμβούλιο και ἀναγνώρισε σὰν δική του τὴν πρωτότυπη ἐπιστολή ποὺ τοῦ ἔδειξαν¹³.

Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ὑποχρέωση τοῦ Συμβουλίου ἦταν νὰ ἀποδειχτῆ ἀληθινή ἢ καθ' ὑπόδειξιν κατηγορία ποὺ διατύπωσε ὁ Ἰω. Καποδίστριας. Χρειαζόταν ἐπομένως μιὰ δίκη, τὴν κατευθυντήρια γραμμὴ τῆς ὁποίας εἶχε δώσει ἡ ἴδια ἢ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐπεμβαίνοντας στὴν ἀρμοδιότητα τῆς δικαστικῆς. Ὁ Κυβερνήτης, πρὶν ἀκόμη ἀποφανθῆ τὸ δικαστήριο, ἔσπευσε νὰ θεωρήσῃ τὸν Φαρμακίδη ἔνοχο. Οὔτε γιὰ μιὰ στιγμή δὲν πέρασε ἀπὸ τὴ σκέψη του ὅτι ἡ διατύπωση ὁποιασδήποτε γνώμης σὲ σφραγισμένη ἐπιστολή κατοχυρωνόταν ἀπὸ τὸ σύνταγμα τῆς Τροιζήνας¹⁴,

Ἐπροσκήθη λοιπὸν ὁ εἰρημένος, τὸν ἐγχείρισαν τὴν ἐπιστολήν, τὴν ἀνέγνωσε, καὶ ἀφοῦ ἠρωτήθη, ὡς ἀνωτέρω, ἀπεκρίθη : «Κύριοι ! αὐτὸ τὸ γράμμα δὲν εἶναι ἰδιόγραφόν μου. Ἐγὼ γράφω εἰς διαφόρους μου φίλους, ἀτίγραφα ὅμως δὲν κρατῶ διὸ καὶ δὲν ἐνθυμούμαι πολλὰ ἀφ' ὅσα γράφω. Εἰς ὅσα μου γράμματα θέλετε σαφήνειαν, παρουσιάσετέ με τὰ πρωτότυπα, καὶ εὐθὺς σὰς δικαιολογῶ τὰ γεγραμμένα.,. Τὸν ἔγιναν ἔπειτα ἐρωτήσεις διάφοροι, εἰς τὰς ὁποίας αὐτὸς ἀπεκρίθη μὲ τόνον πάντοτε, εἰπὼν ἐπὶ τέλους : «Κύριοι ! δὲν σὰς λανθάνει δι' ὅλου ὅτι τὸ μυστικὸν τῶν ἐπιστολῶν θεωρεῖται ὡς ἱερὸν πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχει νόμος καὶ συνείδησις. Ἐγὼ ἐνόω ὅτι ζῶ μεταξὺ ἐνὸς ἔθνους, τὸ ὅποῖον ἔχει Σύνταγμα οὐχὶ τυραννικόν. Νοῶ ὅτι δύναμαι νὰ φρονῶ ὅπως θέλω. Εἶμαι ἄξιος ποιῆς, ὅταν ἀποδειχθῶ ταραξίας καὶ δημεγέρτης, ἀλλ' ὅταν πέμψω ἐπιστολάς πρὸς ἄτομα, καὶ ἐσφραγισμένας, δύναμαι ἐλευθέρως νὰ γράφω τὰς ἰδέας μου πρὸς τοὺς φίλους μου. Ἐχετε, κύριοι, ἄλλο τι νὰ μὲ εἴπητε ; ,. Τὸν εἶπον, ὄχι, καὶ ἀνεχώρησε.» Βλ. Ἀρχεῖα Λ. καὶ Γ. Κουντουριώτη, τόμ. 10, σ. 29 - 30.

12. Κυβερνήτης (Ναύπλιο) πρὸς Ὑπουργικὸ Συμβούλιο (Αἴγινα), 31 Μαΐου 1829, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 203.

13. Ἀστυνόμος Αἴγινας πρὸς Πρωτόκλητο Δικαστήριο Δυτικῶν Σποράδων (Σπέτσες), 18 Ἰουν. 1829, ἀντ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 205.

14. Τὸ ἄρθρο 26 τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζήνας ἀναφέρει : «Οἱ Ἕλληνες

τὸ ὁποῖο ὁ ἴδιος εἶχε ὀρκιστῆ νὰ τηρῆ¹⁵. Τὴν ἀπολυταρχικὴ τοῦ νοοτροπία ἀποδεικνύει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι ὄχι μόνο δὲν ἀντέδρασε στὴν παραβίαση τοῦ ἀπορρήτου τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φαρμακίδου¹⁶, ἀλλὰ χρησιμοποίησε τὸ περιεχόμενό της γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴν κατηγορία του.

Ἀναμφίβολα, τὰ γραφόμενα τοῦ Φαρμακίδου, ὅπως καὶ ἡ μετέπειτα δράση του, δείχνουν πολιτικὴ ἐμπάθεια¹⁷, πού, ὡς ἓνα βαθμὸ, ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ γενικὴ ἐξαρση τῶν πολιτικῶν παθῶν στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια—πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Κυβερνήτης δὲν ἦταν ἀμέτοχος. Τὸ γεγονός ὅμως αὐτό, ὅπως καὶ ἡ γνώση ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἦταν ἀπὸ τὰ βασικά στελέχη τοῦ «ἀγγλικοῦ» λεγομένου κόμματος, πού ἀποτελοῦσε τὸν σπουδαιότερο πυρῆνα τῆς ἐναντίου του ἀντιπολίτευσης, δὲν ἔπρεπε νὰ παρασύρῃ τὸν Κυβερνήτη στὴν παραβίαση θεμελιωδῶν ἄρθρων τοῦ συντάγματος. Ἡ ταχτικὴ αὐτὴ ἔφερε τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς ἀποτελέσματα, γιατί ἔδινε ἰδεολογικὰ ὄπλα στοὺς ἀντιπάλους του.

Τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, μετὰ τὴν ὁμολογία τοῦ Φαρμακίδου ὅτι δικὴ του ἦταν ἡ περιλάλητη ἐπιστολή, ἀποφάσισε ὅτι ἦταν «κριτέος»

ἔχουσι τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράψωσι καὶ νὰ δημοσιεύσωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἄλλῶς τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τοὺς ἀκολούθους ὅρους· α'. Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. β'. Νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὴν σεμνότητα. γ'. Ν' ἀποφεύγωσιν πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν». Βλ. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγενεσίας, 1821 - 1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, τόμ. Α', ἐκδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1971, σ. 653. Βλ. παρακάτω, σ. 182, καὶ τὴν ἀπόφαση τοῦ Ἐκκλήτου τῆς Πελοποννήσου.

15. Προκήρυξη πρὸς τοὺς Ἕλληνες, 20 Ἰαν. 1828, εἰς Ἰω. Καποδίστρια, Ἐπιστολαί, ἐκδ. Ἐ. Βétant, τόμ. 1 - 4, Γενεὺη 1839, ἑλλην. μετάφρ. Μ. Σχινᾶ, τόμ. Α', Ἀθήνα 1841, σ. 278. Πρβλ. ἀπόψεις Ν. Νικολαΐδη εἰς Ἀρχεῖα Δ. καὶ Γ. Κουντουριώτη, τόμ. 10, σ. 29 - 30.

16. Πρβλ. τί ὑποστήριξε ὁ Κυβερνήτης παλαιότερα (πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, ἄρ. 1, 27 Αὐγ. 1828, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 117) : «Δὲν ἔδωκα οὐδέποτε εἰς οὐδένα ὑπάλληλον τὴν ἐξουσίαν νὰ πατήσῃ τὴν μυστικότητα τῆς ἀλληλογραφίας καὶ θέλω νὰ ἐλπίσω ὅτι ὅσοι ὑπάλληλοι ἐνόμισαν ὅτι οὕτω πράττοντες δεικνύουν τὸν ζῆλον των, δὲν θέλουν τολμήσει πλέον νὰ ἀνανεώσουν παρομοίας πράξεις, αἱ ὁποῖαι προφανῶς ἀντικρούουν μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς Κυβερνήσεως...».

17. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα γράφει ὁ Φαρμακίδης μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Κυβερνήτη : «Ἰδοὺ αὐτὸς δὲν ὑπάρχει, τὸ σύστημά του ἀνετράπη καὶ ὁ ἀδελφὸς αἰσχρῶς ἐκηρμηνίσθη καὶ φεύγει ἐκ τῆς ὕβρισμένης ἀδίκως Ἑλλάδος, συνοδευόμενος ἀπὸ μυρίων καταρῶν καὶ ἀναθεματισμῶν. Εἰς τὴν θαυμασίαν ταύτην μεταβολὴν ἤμουν καὶ ἐγὼ ἐκ τῶν πρώτων συνεργατῶν καὶ κατὰ τι ὁ πρώτος. Ἰδοὺ πῶς ἐκδικήθη τὸ μέρος μου». Βλ. Δ. Σ. Μ π α λ ἄ ν ο υ, «Περικοπαί...», ἐνθ' ἄνωτ., σ. 106. Ὁ Κυβερνήτης ἀρνήθηκε νὰ δεχθῆ τὸ πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτ. 1829 ὄχι γιατί φοβόταν μήπως χάσῃ τὸ ἀξίωμά του ἀλλὰ γιατί δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὰ περιορισμένα σύνορα πού προβλέπονταν σ' αὐτὸ γιὰ τὸ ἑλληνικὸ κράτος. Βλ. D. C. F i e m i n g, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 89.

ἀπὸ τὸ Πρωτόκλητο Δικαστήριο. Ἔτσι, ὑπηρεσιακὰ πιά, κινήθηκε ἀναφορὰ (Ἰούνιος 1829) τοῦ ἀστυνόμου τῆς Αἴγινας, ποὺ ἀνέλαβε νὰ διατυπώσῃ τὸ κατηγορητήριο, πρὸς τὸ Πρωτόκλητο Δικαστήριο τῶν Δυτικῶν Σποράδων, τὸ ὁποῖο καλοῦνταν, μετὰ τὴν ἐξέταση τῶν σχετικῶν ἐγγράφων, νὰ «διευθύνῃ τὸ ἀνήκον ἐνταλμα» πρὸς τὸν Φαρμακίδη¹⁸. Χαρακτηριστικὰ γιὰ τὸν ὑπέμετρο ζῆλο τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων στὰ χρόνια τοῦ Καποδίστρια εἶναι τὰ συμπεράσματα στὰ ὁποῖα κατέληγε ὁ ἀστυνόμος στὸ παραπάνω ἐγγραφοῦ του. Χαρακτήριζε τὸν Φαρμακίδη «ἐγκληματία» γιὰ τέσσερις κυρίως λόγους: «διὰ τὰς κατὰ τῆς Κυβερνήσεως φανερὰς ὑβρεῖς του», «διὰ τὰς κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Ἔθνους ἀποδεδειγμένας συκοφαντίας του», «διὰ τὴν ἀπόκρυφον συνωμοσίαν ἐναντίον τῶν καθεστώτων» καὶ «διὰ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα του ἐναντίον τῆς κοινῆς ἡσυχίας». Τὴν πρώτη κατηγορία στήριζε στὴν πρώτη παράγραφο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Φαρμακίδη, ὅπου τονιζόταν ὅτι ὁ Κεφαλαῦ, σὰν τίμιος, δὲν μπόρεσε νὰ διοριστῆ σὲ ὑπόουρημα. Τὴ δεύτερη στὴ φράση ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐτοιμαζόταν νὰ ἀντισταθῆ στίς ἀποφάσεις τοῦ πρωτοκόλλου. Τὴν τρίτη στὴ φράση ὅτι κάθε Ἕλληνας πρέπει νὰ πάρῃ «φρόνιμα» μέτρα γιὰ νὰ μὴ συμμετάσχῃ στὴν ἀντίσταση ποὺ παρασκεύαζε ὁ Κυβερνήτης· αὐτὴ ἡ παραίνεση ἦταν γιὰ τὸν ἀστυνόμο κρυφὴ παρακίνηση γιὰ ἀνταρσία καὶ συνωμοσία. Τὴν τέταρτη κατηγορία στήριζε στὴ διαπίστωση ὅτι ὅλη ἡ ἐπιστολὴ διαπνεόταν ἀπὸ ἐπαναστατικὸ πνεῦμα. Ὁ ἀστυνόμος τόνισε ἐπίσης τὴν κρίσιμη πολιτικὴ θέση τῆς Ἑλλάδος καθὼς καὶ «τὸ χρέος τῆς Κυβερνήσεως διὰ νὰ μὴν ἀφαιρέσῃ ὁ λαὸς τὸ προσήκον πρὸς τὸν κληρὸν του σέβας»¹⁹.

Μὲ ἐνταλμα τοῦ Πρωτοκλήτου ὁ Φαρμακίδης κλήθηκε στίς Σπέτσες, ὅπου ἦταν ἡ ἔδρα τοῦ δικαστηρίου. Ἐκεῖ, ὅταν ἔφτασε, βρέθηκε «ὑπὸ φύλαξιν ἀστυνομικῆν»²⁰ καὶ ἔτσι δὲν μπόρεσε νὰ παρακολουθήσῃ, ἂν καὶ ἦταν ἐκλεγμένος πληρεξούσιος, τίς ἐργασίες τῆς Δ' Ἐθνοσυνέλευσης²¹. Ἡ προσπάθειά του νὰ ὑποβάλλῃ αἴτηση στὴν Ἐθνοσυνέλευση, γιὰ νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἐκπροσωπήσῃ σ' αὐτὴ τοὺς ἐκλογεῖς του²², δὲν ἐνθαρρύν-

18. Βλ. παραπομπὴ σημ. 13.

19. Αὐτόθι.

20. Πρωτόκλητον Δικαστήριον Δυτικῶν Σποράδων (Σπέτσες) πρὸς Γενικὴ Γραμματεία, ἀρ. 326, 4 Ἰουλ. 1829, πρωτ.: ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 208. Ὁ ἴδιος ὁ Φαρμακίδης λέει γιὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ: «Πρὸ 8 ἡμερῶν ἦλθεν εἰς ἐμὲ ὁ ἀστυνόμος καὶ μ' ἐπροσάλεσεν εἰς τὸ δικαστήριον εἰς Πέτζας τοῦ ἔκαμα τὰς παρατηρήσεις μου εἰς τὴν ἄτακτον καὶ παράνομον πρόσκλησιν· ἔκτοτε δὲν μ' εἶπέ τις τίποτε». Κι' ἄλλου: «Σήμερον [19 Ἰουν. 1829] ἀναχωρῶ εἰς Πέτζας κατὰ πρόσκλησιν τοῦ δικαστηρίου». Βλ. Δ. Σ. Μ π α λ α ν ο υ, «Περικοπαί...», ἐνθ' ἀνωτ., σ. 106.

21. Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὤθησαν τὸν Κυβερνήτη νὰ συγκαλέσῃ τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση, βλ. Τ. Β ο υ ρ ν ᾶ, Ἱστορία τῆς Σύγχρονης Ἑλλάδας, Ἀθήνα 1974, σ. 211 κέξ.

22. Θ. Φαρμακίδης (Σπέτσες) πρὸς Πρωτ. Δικ. Δυτ. Σποράδων (Σπέτσες), 3

θηκε ἀπὸ τὸ δικαστήριον καί, ὅπως φαίνεται, δὲν ἔγινε τελικὰ δεχτὴ ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, στὴν ὁποία διαβιβάστηκε ἡ σχετικὴ του ἀναφορὰ²³.

Ἡ δίκη ὀρίστηκε γιὰ τὶς 21 Σεπτεμβρίου 1829 στὸ δημόσιον κατὰ-στημα τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῶν Δυτικῶν Σποράδων, στὶς Σπέτσες. Μὲ βάση τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Φαρμακίδη, τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ἀστυνόμου τῆς Αἴγινας καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν ἀνακρίσεων πού ἐνήργησε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, τὸ δικαστήριον μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 715 ἀπόφασί του ἔκρινε ἔνοχο τὸν Θεόκλητον Φαρμακίδη γιὰ ἔγκλημα καθοσιώσεως, παρακίνηση σὲ ἀνταρσία καὶ ὕβρεις γιὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτη, καὶ τὸν καταδίκασε σ' ἓνα χρόνον περιορισμό²⁴. Ὁ Φαρμακίδης τότε μαζί μὲ τὸν πιστὸ του ὑπὸν ἡγετὴ Γεώργιον Χλωρὸ «περιορίστηκε» στὴ μονὴ Κατακεκρυμμένης, πού βρισκόταν πάνω ἀπὸ τὸ Ἄργος, στὴν πελασγικὴ Λάρισα. Λίγες μέρες ἀργότερα (29 Σεπτεμβρίου 1829), ζήτησε ἐγγράφως ἀπὸ τὴν

Ἰουλ. 1829, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 326 τῆς 4 Ἰουλ. 1829 : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 208.

23. Πρωτ. Δικ. Δυτ. Σποράδων (Σπέτσες) πρὸς Γραμμ. Ἐπικρατείας, ἀρ. 326, 4 Ἰουλ. 1829, πρωτ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 208. Τὸ θέμα, ἂν εἶχαν τὸ δικαίωμα οἱ ὑπόδικοι γιὰ διάφορα ἀδικήματα νὰ ἐκλεγῶν ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιδῶν, ἀπασχόλησε τὴν Κυβέρνηση καὶ τὴν ἴδια τὴν Δ' Ἐθνοσυνέλευση. Βλ. Δ. Πετρούκας (Αἴγινα) πρὸς Κυβερνήτη, 11 Ἰουν. 1829, πρωτ., καὶ Κυβερνήτης (Ναύπλιον) πρὸς Δ. Πετρούκα, ἀρ. 15686, 15 Ἰουν. 1829, σχ. : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 205. Βλ. καὶ Ἀρχεῖον Κοινότητος Ὑδρας, ἔκδ. Α. Λιγνοῦ, τόμ. 15, Πειραιεὺς 1931, σ. 18, 20.

24. Ὁ Σηπλιάδης (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 123) ἀναφέρει ὅτι ἡ ποινὴ τοῦ Φαρμακίδη ἦταν δυὸ χρόνια φυλάκιση. Δυστυχῶς, ἔγγραφο πού ν' ἀναφέρονται εἰδικότερα στὴ δίκη αὐτὴ — πρακτικὰ, ἀπόφασι καὶ ὅ,τι ἄλλο — δὲν μπόρεσα νὰ βρῶ. Ἔτσι οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ μεταγενέστερα ἔγγραφο τοῦ Ἀνεκκλήτου Δικαστηρίου καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ συνηγόρου τοῦ Φαρμακίδη στὴ δευτέρη δίκη του. Βλ. παραπομπὴ σημ. 35 καὶ ἔγγραφο 2 καὶ 3 τοῦ παραρτήματος.

Πρόεδρος τοῦ Πρωτοκλήτου ἦταν ὁ Νικ. Γερακάρης. Πάρεδροι ὁ Α. Κριεζῆς καὶ ὁ Α. Μαργέλλος (βλ. ὑπογραφεὶς στὸ ἔγγραφο ὑπ' ἀρ. 326 τῆς σημ. 23). Τὸ ἔγκλημα καθοσιώσεως, πού σήμερον ἐπεκράτησε νὰ λέγεται ἔγκλημα ἐσχάτης προδοσίας (βλ. ἄρθρ. 134 τοῦ Ποιν. Κώδικος), ἀναφέρεται στὸ «Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν τῆς Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνικῆς Συνελεύσεως» (1823). Βλ. Κ. Κωστίη, Ἑρμηνεῖα τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος Ποινικοῦ Νόμου, τόμ. Α', Ἀθήνα 1926, σ. 2. Τὸ κείμενον τοῦ «Ἀπανθίσματος» βλ. εἰς Γ. Δημακοπούλου, «Κώδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως 1822 - 1828», Ἐπετ. Κέντρου Ἑρευνῆς Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10 - 11 (1963 - 1964), Ἀθήνα 1966, σ. 129 - 140. Εἶναι ἀπορίας ἄξιον τὸ γεγονός ὅτι κανεὶς κρατικὸς ὑπάλληλος, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Χ. Κλονάρη ἀργότερα, δὲν ἀντέδρασε στὴν παραβίασιν κλειστῆς ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς· οὕτε οἱ δικαστῆς διαμαρτυρήθηκαν γιὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κυβερνήτη στὶς ἀρμοδιότητές τους, πού ἐβαζε σὲ κίνδυνον τὴν κατοχυρωμένην ἀπὸ τὸ σύνταγμα ἀνεξαρτησίαν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἀτιμόσφαιρα πού δημιουργήσῃ ὁ ἴδιος ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ συνεχεῖς προσωπικῆς του παρεμβάσεις εἶναι ἡ μόνη δικαιολογία πού εἰσταθεῖ γιὰ τὶς παραβάσεις αὐτῆς τῶν κρατικῶν ὀργάνων.

Γραμματεία Δικαιοσύνης τὴν ἀποφυλάκισή του²⁵. Ὁ Κυβερνήτης, ποὺ εἰδοποιήθηκε σχετικὰ, ὑπέδειξε τὴν παραπομπή τῆς αἴτησης τοῦ Φαρμακίδη στὸ ἀναμενόμενο νὰ λειτουργήσῃ Ἄνεκκλητο Κριτήριον²⁶.

Στὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν καταδίκη του στὸ Πρωτόκλητο ὡς τὴ νέα ἐκδίκαση τῆς ὑπόθεσης ἀπὸ τὸ Ἄνεκκλητο, ὁ Φαρμακίδης, ἂν καὶ περιορισμένος στὸ μοναστήρι, συνέχισε νὰ κατακρίνη τὸν Ἰω. Καποδίστρια. Οἱ δυσμενεῖς κρίσεις του γιὰ τὸν τελευταῖο προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τῶν μοναχῶν καὶ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου Ἀργολίδος Κ. Ράδου, ὁ ὁποῖος διέταξε τὸν ἀστυνόμο τοῦ Ἄργους νὰ ἐνεργήσῃ τὶς σχετικὲς ἀνακρίσεις²⁷.

Μόλις στὶς 27 Νοεμβρίου 1829 ἄρχισε τὶς ἐργασίες του τὸ Ἄνεκκλητο Δικαστήριον²⁸. Ὄταν ἔφτασε σ' αὐτὸ ἡ ἔφεση τοῦ Φαρμακίδη, ὁ Δημόσιος Συνήγορος Χριστόδουλος Κλονάρης βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη θέση, γιατί ἦταν φίλος μὲ τὸν λόγιο κληρικὸ. Ἐπίμονα τότε ζήτησε τὴν «ἐξαίρεσή» του²⁹ ἀπὸ τὴ δίκη αὐτή. Τελικὰ τὸ πέτυχε καὶ ἀντικαταστάτης του στὴ δίκη τοῦ Φαρμακίδη διορίστηκε ὁ Γ. Α. Ράλλης, στὸν ὁποῖο διαβιβάστηκε ὅλη ἡ σχετικὴ δικογραφία καθὼς καὶ τὰ νέα ἐπιβαρυντικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Φαρμακίδη, ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὶς ἀνακρίσεις τοῦ Ἐκτάκτου Ἐπιτρόπου Ἀργολίδος³⁰. Συνήγορος τοῦ Φαρμακίδη

25. Δ η μ. Γ. Σ ε ρ ε μ έ τ η, Ἡ δικαιοσύνη ἐπὶ Καποδίστρια, Ἀθήνα 1959, σ. 109 κέξ.

26. Αὐτόθι, σ. 111. Ἡ ἔφεση τοῦ Φαρμακίδη ἔγινε στὶς 16 Ὀκτ. 1829.

27. Ὁ Φαρμακίδης μεταξὺ ἄλλων εἶπε ὅτι ὁ Κυβερνήτης πλήρωσε τοὺς πληρεξουσίους στὴ Δ' Ἐθνοσυνέλευση γιὰ νὰ μὴν ἔχουν ἀντίθετη γνώμη. Βλ. «Ἐξέταση» μοναχοῦ Πολυκάρπου, ἀρ. 53, 29 Δεκ. 1829, ἀντ., συνημμένο στὸ : Ἐκτ. Ἐπίτροπος Ἀργολίδος (Ναύπλιο) πρὸς Κυβέρνηση, ἀρ. 4463, 3 Ἰαν. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56. Βλ. αὐτόθι : Ἐγγραφο [τῆς Γραμμ. Δικαιοσύνης] πρὸς τὸν Ἐκτ. Ἐπίτρ. Ἀργολίδος, 5 Ἰαν. 1830, σχ. : «Ἐξέταση» ἡγουμένου τῆς μονῆς Κατακεκρυμμένης, ἀρ. 54, 8 Ἰαν. 1830, ἀντ. συνημμένο στὸ : Ἐκτ. Ἐπίτρ. Ἀργολίδος (Ναύπλιο) πρὸς Κυβέρνηση, ἀρ. 4540, 11 Ἰαν. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

28. Γιὰ τὴν ἵδρυση τοῦ Ἄνεκκλήτου βλ. διάταγμα ἀρ. 9469 τῆς 18 Φεβρ. 1829 εἰς «Γεν. Ἐφημερίδα», ἀρ. 25 (27 Μαρτ. 1829), σ. 95. Ἐδρα εἶχε τὸ Ἄργος καὶ πρῶτο Πρόεδρο τὸν Πανουῖτσο Νοταρᾶ. Τῆ θέση Δημοσίου Συνηγόρου κατέλαβε ὁ Χριστόδουλος Κλονάρης. Βλ. τὸν ἐναρκτήριο λόγο τοῦ τελευταίου εἰς : Ἰ. Β ι σ β ί ζ η, «Ἡ πρώτη ἐν Ἑλλάδι Εἰσαγγελικὴ ἀγόρευσις», *Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ.* Ἑλλ. Δικαίου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν, τεύχ. 5 (1954) 144 - 149.

29. Χρ. Κλονάρης (Ἄργος) πρὸς Ἐγκληματικὸ Τμήμα τοῦ Ἄνεκκλήτου Κριτηρίου (Ἄργος), 27 Δεκ. 1829, ἀντ. ἀπόφαση ἀρ. 13 τοῦ παραπάνω δικαστηρίου, 4 Ἰαν. 1830, ἀντ., συνημμένα καὶ τὰ δυὸ στὸ : Ἐγκληματικὸ Τμήμα Ἄνεκκλήτου Κριτηρίου (Ἄργος) πρὸς Γραμμ. Δικαίου, ἀρ. 48, 4 Ἰαν. 1830, ἀντ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

30. Γραμμ. τῆς Δικαιοσύνης (Ναύπλιο) πρὸς Γ. Α. Ράλλη, 7 Φεβρ. 1830, σχ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

ὀρίστηκε ὁ Δημήτριος Σούτσος³¹.

Στις 7 Μαρτίου 1830 ἔγινε ἡ δίκη στὸ Ἀνεκκλήτο Δικαστήριο τοῦ Ἄργους. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ ἦταν μεγάλο, γιατί στὴ δίκη αὐτὴ κρινόταν κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὸ καθεστῶς τοῦ Κυβερνήτη. Πρῶτος μίλησε ὁ Δημήτριος Σούτσος καὶ στὴν ἀγόρευσὴ του, πού χαρακτηρίστηκε σὰν ὁ πρῶτος δικανικὸς λόγος στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα³², ὑποστήριξε ὅτι ἀποτελεῖ «ἔσχατον βαθμὸν τῆς καταφρονήσεως τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐγκληματικῶν νόμων» ἡ χρησιμοποίηση τοῦ περιεχομένου ἰδιωτικῆς ἐπιστολῆς, πού παραβιάστηκε, γιὰ τὴ θεμελίωση κατηγορίας. Ἀπέδωσε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν παραπάνω πράξη ὄχι στὸν Κυβερνήτη, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ σύνταγμα (ἄρθρο 103) ἦταν ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος, ἀλλὰ στοὺς κυβερνητικοὺς ἐκείνους ὑπαλλήλους πού «δὲν ἐροθριοῦν νὰ μεταχειρίζονται τὰ πλέον οὐτιδανὰ μέσα διὰ νὰ ἀρέσουν εἰς τοὺς δυνατοὺς τῆς ἡμέρας».

Ἀναφερόμενος στὸ κατηγορητήριο ὁ Σούτσος προσπάθησε νὰ ἀποδείξει ὅτι ἦταν νομικὰ ἀνυπόστατη ἡ κατηγορία ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἐξέβρισε τὸν Κυβερνήτη, γιατί κι' ἂν ἀκόμα «ἐγράφοντο σαφέστατα ἔβρεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ μερικόν, ἐσφραγισμένον γράμμα του, πάλιν δὲν ὑπέκειτο εἰς ἐγκληματικὴν καταδίωξιν, οὔτε εἰς καταδίωξιν», ἀφοῦ τὸ ἀπαραβίαστο τοῦ ἀπορρήτου τῶν ἐπιστολῶν προστατευόταν ἀπὸ τὸ σύνταγμα καὶ τοὺς ποινικοὺς νόμους. Ἀντέκρουσε σὰν ἀνύπαρκτη καὶ τὴ δευτέρη κατηγορία, ὅτι δηλαδὴ ὁ Φαρμακίδης διέπραξε ἐγκλημα καθοσιώσεως, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι τέτοιο ἐγκλημα δὲν προβλεπόταν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ νομοθεσία καὶ κατὰ συνέπεια δὲν μπορούσε τὸ δικαστήριο νὰ δεχτῆ παρόμοια κατηγορία. Ἡ τρίτη κατηγορία κατὰ τοῦ Φαρμακίδου, ὅτι δηλαδὴ παρὰ κίνησε τοὺς Ἕλληνας σὲ ἀνταρσία, ἀνασκευάστηκε μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ φράση «Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν... καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἕλληνα φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον» ἦταν ἀπλῶς ἔκφραση σκέψεων καὶ φρονημάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τιμωρηθῆ, ὅταν μάλιστα ἔχουν διατυπωθῆ σὲ ἰδιωτικὴ καὶ σφραγισμένη ἐπιστολῇ. Ὁ Σούτσος, τελειώνοντας, κάλεσε τὸ δικαστήριο νὰ σεβαστῆ τοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ κυρίως τοὺς συνταγματικούς, γιατί, «ὅταν αὐτοὶ καταπατηθοῦν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλευθερία, δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφάλεια καὶ, τὸ χειρότερον, ἐκλείπει καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἀσφαλείας...»³³.

Στὸ λόγο του ὁ Δημόσιος Συνήγορος Γ. Α. Ράλλης ὑποστήριξε ὅτι

31. Ἀνεκκλήτο Δικαστήριο, Τμῆμα Α' (Ἄργος) πρὸς Δ. Σούτσο, ἀρ. 39, 11 Φεβρ. 1830, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 2 (10 Μαρτ. 1830) ἔγγραφο τοῦ Γ. Α. Ράλλη (βλ. σημ. 40) : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

32. Δ. Πετρακάκου, Κοινοβουλευτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', Ἀθήνα 1935, σ. 431.

33. Βλ. παράρτημα ἀρ. 2.

ὀρθά ἢ Κυβέρνηση ἔπραξε στὴν περίπτωση τοῦ Φαρμακίδη, γιατί πρέπει νὰ παίρνωται ἀπὸ τὴν Πολιτεία προληπτικὰ μέτρα ποὺ θὰ ἐμποδίσουν τὴ δημιουργία μεγάλου ἀριθμοῦ ἀντιφρονούντων ἂν ἡ Κυβέρνηση δὲν ἔπαιρνε τὰ παραπάνω μέτρα, θὰ ἦταν ἀναγκασμένη ἀργότερα νὰ καταφύγει σὲ μεθόδους δραστικότερες. Χαρακτήρισε τὸν Φαρμακίδη σὰν ὕβριστή, συκοφάντη, φατριαστή καὶ ἀντάρτη. Ἐὰν καὶ παραδέχτηκε ὅτι οἱ νόμοι προστατεύουν τὸ δικαίωμα τῶν πολιτῶν νὰ κοινοποιοῦν μὲ ἐπιστολὲς τὰ φρονήματά τους, παρόλα αὐτὰ πρόσθεσε ὅτι ἡ μυστικότητα ὄχι μόνο δὲν αἶρει τὸ ἀξιοπoiνο τῶν κοινοποιουμένων ἀλλὰ τὸ αὐξάνει. Ἐπικαλέστηκε τὴν ἀρχή, ὅτι «ἡ ἀνάγκη εἶναι ὁ μεγαλύτερος νόμος τοῦ ἀνθρώπου», γιὰ νὰ τονίσῃ ὅτι γιὰ τὸ κοινὸ συμφέρον ἐπιτρέπεται ἡ παραβίαση τῆς μυστικότητας τῶν ἐπιστολῶν. Μεγάλο μέρος τῆς ἀγόρευσής του ἀφιέρωσε σὲ ἐπαίνους γιὰ τὸν Κυβερνήτη καὶ τὸ ἔργο του. Μίλησε γιὰ τὶς ὀλέθριες φατρίες ποὺ ὀδήγησαν τοὺς Ἕλληνες σὲ ἀδιέξοδο καὶ γιὰ τὴ λυτρωτικὴ ἐμφάνιση τοῦ Κυβερνήτη. Εἶπε ὅτι ἦταν ὕβρις νὰ ὑποστηρίζεται, ὅπως ἔκανε ὁ Φαρμακίδης, ὅτι ὁ Ἰω. Καποδίστριας «ἤμπορεῖ νὰ ἔχη συμφέροντα παρὰ τοῦ Ἔθνους», ἐνῶ θυσίασε γιὰ τὸ Ἔθνος τὴν περιουσία του καὶ τὴν υγεία του. Ἦταν συνεπῶς ἔνοχος ὁποῖος ἀντιτασσόταν στὸ σωτήριο ἔργο του. Τελειώνοντας ὁ Δημόσιος Συνήγορος ἔφερε σὲ δίλημμα τοὺς δικαστές. «Ἐχετε», εἶπε, «νὰ αποφασίσετε σήμερον ἀναμέσον ἑνὸς πολίτου ὅστις παρέβη τὰ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν χρέη του καὶ ἀναμέσον αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως»³⁴.

Στις 8 Μαρτίου δημοσιεύτηκε ἡ ὑπ' ἀρ. 36 ἀπόφαση τοῦ Ἀνεκκλήτου. Στὸ σκεπτικὸ της ἀναφερόταν ὅτι τὸ δικαστήριον ἔκρινε: «Ὅτι τὰ ἐμπεριεχόμενα εἰς ἐπιστολὴν ἐσφραγισμένην εἶναι μυστικὴ παρακαταθήκη καὶ ... ἔχουν τὸν χαρακτήρα τῶν στοχασμῶν. ... Ὅτι ὁ Θ. Φαρμακίδης, ἐξηγούμενος δι' ἐσφραγισμένης ἐπιστολῆς πρὸς φίλον του, δὲν παρέβη κανένα ἀπὸ τοὺς καθεστῶτας νόμους, ἐπειδὴ τὸ 26 ἄρθρον τοῦ συντάγματος ἐννοεῖ ὄχι τοὺς γραπτὸς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τοὺς γραπτὸς καὶ ἐν ταυτῷ δημοσιευομένους λόγους. Ὅτι μ' ὄλον τοῦτο εἰς τὰς περιστάσεις καθ' ἃς ἐγράφη ἢ ἐπιστολή, ἦτο χρέος τιμίον καὶ ἡσύχου πολίτου νὰ προσέχη ὥστε νὰ μὴν ἐκθέτῃ εἰς γραφὴν τοιαύτας ἰδέας διὰ τὸν κίνδυνον... μήπως δημοσιευθεῖσαι ἤθελον προξενήσῃ σκάνδαλον καὶ κοινὴν δυσαρέσκειαν... Ὅτι ἐλλείπει τοῦ χρέους τούτου, ὁ Θ. Φαρμακίδης... δὲν ἔχει νὰ μέμφεται ἄλλον παρὰ τὸν ἑαυτὸν του μόνον. Διὰ ταῦτα δὲν εὐρίσκει τὸν Θ. Φαρμακίδην ἔνοχον τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ ὑπεύθυνον πταίσματος, ὡς ἀνωτέρω. Ὅθεν ἀποφασίζει τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῶν Ἀυτικῶν Σποράδων... Α' Νὰ εἶναι ἀπολελυμένος ὁ Θ. Φαρμακίδης τῆς ἐγ-

34. Βλ. παράρτημα ἀρ. 3.

κληματικῆς κατηγορίας. Β' Ὁ περιορισμὸς τὸν ὁποῖον μέχρι τοῦδε ὑπέφερε νὰ ἐνοεῖται ὡς ἰκανὴ ἐπιδιόρθωσις τοῦ προειρημένου πταίσματος...»³⁵. Ὁ Φαρμακίδης ὑποχρεωνόταν ἐπίσης νὰ πληρώσῃ τὰ δικαστικὰ ἔξοδα ³⁶.

Ἐξέδωσαν τὴν ἀπόφαση, οἱ δικαστὲς παρέμειναν μόνοι τους γιὰ νὰ λάβουν θέση στὰ ὅσα ὁ Δημ. Σούτσος ἀνάφερε στὸ τέλος τοῦ λόγου του. Ὁ συνήγορος εἶχε πεῖ πὼς οἱ γενναῖοι στρατιῶτες ποὺ πολέμησαν τοὺς Τούρκους τόσα χρόνια γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς ἐλεύθερου καὶ ἐννομούμενου κράτους, βλέποντας ὅτι οἱ νόμοι παραβιάζονταν καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἀσφάλεια στὴν πατρίδα τους, «ἐπρόκρινον νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος», ἐνῶ οἱ ναῦτες «ἔφυγον μακρὰν... καὶ ὑπῆγον εἰς τὸ βάθος τῆς Κωνσταντινουπόλεως»³⁷. Μὲ τὴν ὑπ' ἀρ. 38 ἀπόφασή του τὸ Ἄνεκκλητο ἀποφάνθηκε πὼς ἂν λίγοι στρατιῶτες ἔφυγαν πρὸς τοὺς Τούρκους, γιὰ νὰ μὴ λογοδοτήσουν γιὰ τυχὸν κακουργήματα ποὺ διέπραξαν στὸν Ἄγωνα, καὶ ἂν μερικοὶ ναῦτες πῆγαν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ βροῦν πόρους ζωῆς, «δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρεκινήθησαν εἰς τοῦτο ἀπὸ τιοαύτας αἰτίας, ὁποίας οἱ λόγοι τοῦ Συνηγόρου ἀποδίδουν». Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ τὸ δικαστήριον ἀποδοκίμασε τὴ σχετικὴ παράγραφο τοῦ λόγου τοῦ Σούτσου, παραδέχτηκε ὁμως ὅτι, κατὰ τ' ἄλλα, ὁ συνήγορος «μὲ δικανικὴν ἀξιότητά ἐξετέλεσε τὰ καθήκοντά του». Ἡ ἀπόφαση αὐτὴ ἀνακοινώθηκε στὸν Σούτσο στὶς 9 Μαρτίου 1830 ³⁸.

Ὁ Δημόσιος Συνήγορος μὲ ἀναφορά του πρὸς τὴ Γραμματεία τῆς Δικαιοσύνης δὲν ἔκρυψε τὴν ἀπογοήτευσή του γιὰ τὴν ἀθώωτικὴ ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου ³⁹. ἔστειλε καὶ ἀντίγραφα τῶν σχετικῶν ἐγγράφων ⁴⁰.

Ἔτσι ἔκλεισε ἡ ὑπόθεση Φαρμακίδη ποὺ «συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀπαραβιάστου τῶν ἐπιστολῶν» ⁴¹.

35. Ἀπόφαση ἀρ. 36 τοῦ Α' Τμήματος τοῦ Ἄνεκκλήτου Κριτηρίου, 8 Μαρτ. 1830, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 2 (10 Μαρτ. 1830) ἔγγραφο τοῦ Γ. Α. Ράλλης (βλ. σημ. 40) : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56. Πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ἦταν ὁ Π. Νοταρᾶς, Συνδικαστὲς οἱ Μ. Α. Καίρης, Κ. Κωνσταντόπουλος καὶ Γ. Πραϊδης. Πάρεδροι οἱ Ν. Ζεγγίνης καὶ Θ. Μοθωνιός. Γραμματέας ὁ Γ. Σκοῦφος.

36. Αὐτόθι.

37. Βλ. παράρτημα ἀρ. 2.

38. Εἶναι συνημμένη στὸ λόγο τοῦ Σούτσου.

39. Γ. Α. Ράλλης (Ἄργος) πρὸς Γραμματεία Δικαιοσύνης, ἀρ. 1, 9 Μαρτ. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56. Ὁ Ράλλης ἀνέφερε ἐπίσης «ὅτι εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν παρεβιάσθη τὸ 87 ἄρθρον τῆς ἐνεστώσης Ἐγκληματικῆς Διαδικασίας, καὶ ὅτι οἱ δικασταὶ ἐξῆλθον ἀπὸ τὸ οἶκημα τοῦ συμβουλίου, πρὶν ἀποφασίσωσιν. Ἡ ἀπόφασις ἐξεδόθη μετὰ μίαν ἡμέραν».

40. Γ. Α. Ράλλης (Ἄργος) πρὸς Γραμματεία Δικαιοσύνης, ἀρ. 2, 10 Μαρτ. 1830, καὶ ἀρ. 3, 11 Μαρτ. 1830, πρωτ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56.

41. Δ. Σ. Μ π α λ ἄ ν ο υ, Θεόκλητος Φαρμακίδης, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 20,

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ*

Ἄρ. 1

Ἐπιστολή Θ. Φαρμακίδη πρὸς Μπενιζέλο Ροῦφο

7 Μαΐου 1829, ἀντ., συνημμένο στὸ ὑπ' ἀρ. 12803 (25 Μαΐου 1829) ἔγγραφο τοῦ Ἰω. Καποδίστρια πρὸς τὸ Ὑπουργ. Συμβούλιο : ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 202

Λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ συστήσω εἰς τὴν ἀγάπην σου τὸν κύριον Κ. Κεφαλαῦν, Κεφαλλῆνα, νέον ἐλλόγιμον καὶ τίμιον, ἐρχόμενον εἰς Πάτρας. Ὁ νέος εὐρίσκεται ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὡς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ διορισθῆ καὶ αὐτὸς εἰς μικρὸν τι ὑπουργημα. Προστάτευσέ τον καὶ σὺνδραμέ τον εἰς ὅ,τι δίκαιον καὶ τίμιον.

Ἐμαθες βέβαια μέχρι τοῦδε τὰ διατρέχοντα νέα, ἦτοι τὰ περὶ τοῦ νέου πρωτοκόλλου, τοῦ ἀπὸ 10/22 Μαρτίου. Πρωτόκολλον διαδέχεται πρωτόκολλον καὶ πάλιν τίποτε ὠρισμένον, ἐπειδὴ τὸ πᾶν σχεδὸν κρέμαται ἀπὸ τὸν Σουλτάνον. Κατὰ τὸ νέον πρωτόκολλον διορίζονται τὰ ὄρια ἀπὸ Φτελιὸν μέχρι τοῦ Μακρυνόρου, ἀλλὰ δέχεται ὁ Σουλτάνος; Καὶ κατὰ δυστυχίαν κρέμαται πολὺ ἀπὸ αὐτόν. Διορίζεται ὁ φόρος εἰς 100 χιλ. τάλληρα, ἀλλὰ στέργει ὁ Σουλτάνος; Λέγεται εἰς τὸ νέον πρωτόκολλον ὅτι θέλει ἐκλεχθῆ ἄρχων ἢ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων χριστιανός, μὴ ἀνήκων εἰς καμίαν τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων, καὶ ἢ Ἑλλὰς θέλει κυβερνᾶσθαι παρὰ τοῦ ἡγεμόνος κατὰ διαδοχὴν καὶ θέλει ἀπολαμβάνει ἐλευθερίαν θρησκευτικὴν καὶ ἐμπορικὴν, περὶ δὲ τοῦ λοιποῦ εἴδους τῆς Κυβερνήσεως ἐκφράζεται ἀσαφῶς καὶ δὲν δίδει μεγάλας ἐλπίδας ἐλευθερίας. Ἡ ἰδιοκτησία τῶν Τούρκων θέλει ἀποζημιωθῆ καὶ ἢ ἐκτίμησις τῆς ἀποζημιώσεως θέλει ἀποφασισθῆ ἀπὸ ἐπιτροπὴν σύμμικτον ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Θέλει κηρυχθῆ ἀμνηστία καθολικὴ ἀπὸ μέρος τοῦ Σουλτάνου. Ὅσοι Ἕλληνες, κάτοικοι τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ἢ τῆς Τουρκίας, θέλουν νὰ μετοικήσωσιν, ἦτοι εἰς τὸ ἐν

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἐγγράφων τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα διορθώθηκαν σιωπηρῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ποὺ εἶναι ἀντιληπτὰ καὶ ἀκουστικῶς. Ἀναπτύχθηκαν ἐντὸς παρενθέσεως οἱ βραχυγραφίες· δὲν ἀναπτύχθηκαν οἱ συγκεκριμέναι λέξεις. Διορθώθηκαν ἢ στίξις καὶ σὲ ἐλάχιστες περιπτώσεις ἢ παραγραφοποίησις τοῦ κειμένου.

μέρος ἢ / εἰς τὸ ἄλλο, ὑποχρεώνονται εἰς ἐνὸς χρόνου διάστημα νὰ πωλήσωσι τὰ κτήματά των καὶ νὰ μετοικήσωσιν.

Ἄμα στέρξη ὁ Σουλτάνος εἰς διαπραγμάτευσιν, θέλει κηρυχθῆ ἀνακωχή. Ἄλλ', ὡς εἶπα, τὸ πᾶν σχεδὸν κρέμαται ἀπὸ τὸν Σουλτάνον, διότι κατὰ τὸ νέον πρωτόκολλον δύναται νὰ κάμη παρατηρήσεις καὶ τὰς παρατηρήσεις αὐτὰς θέλει σκεφθῆ καὶ ζυγίσει ἐκάστη τῶν τριῶν δυνάμεων ἰδιαιτέρως καὶ θέλει δώσει γνώμην. Οἱ πρέσβεις διατάττονται νὰ τελειώσωσιν ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, πλὴν, ὡς φαίνεται, τὸ πρᾶγμα θέλει προχωρήσει εἰς μάκρος καὶ πρὸ τῆς ρωσικῆς εἰρήνης ἴσως δὲν τελειώσει ἡ ἑλληνικὴ.

Ἄν καὶ τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐκφράζεται ὀρισμένως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, εἶναι βέβαιον ὅμως καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους. Τίς θέλει εἶναι ὁ μέλλον, ἄδηλον εἰς ἡμᾶς μέχρι τοῦδε. Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν, ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλει ὠφελῆσει τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἶναι κίνδυνος μὴ βλάβη ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως ἐμπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμη ἀντίστασιν, καὶ πρέπει νὰ λάβη ἕκαστος Ἑλλην φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξη κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἐνῶ ὁ λόγος εἶναι περὶ Ἑλλάδος, οἱ Ἕλληνες δὲν ἐρωτῶνται. Τοῦτο ἔχει καὶ καλὸν καὶ κακόν, ὡς ἕκαστος ἡμπορεῖ νὰ κρίνη. Τρεῖς δυνάμεις μεγάλως βουλευόνται καὶ ἐνεργοῦσιν ὑπὲρ Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλάς χάνεται ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ πρέπει νὰ προσμένῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς τύχης της ἀπὸ ἐκείνας. Ἄν αὗται ἀποφασίσωσι καλά, εὐδαιμονεῖ[ς] ἡ Ἑλλάς. Ἄν / κακά, κακοδαιμονεῖ[ς]. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἄλλο θέλει προέλθει ἐξῶθεν. Εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς δὲν μένει.

Οἱ πρέσβεις ἐμελλον νὰ ἀναχωρήσωσιν ἀπὸ Νεαπόλεως τὴν 3/15 τοῦ Μαΐου. Κατὰ τὴν διὰ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διάβασιν των ἴσως μάθωμεν κάτι μερικώτερον καὶ ὀριστικώτερον, καὶ μάλιστα περὶ τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος. Πρὸ τῆς ἀνακωχῆς ἡμποροῦμεν νὰ κατορθώσωμεν καὶ ἄλλα καλά εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἐπίσταν οἱ ἡμέτεροι τὸν Ἀνηφορίτην καὶ ἔκοσαν οὕτως τὴν κοινωνίαν τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐβοίᾳ Τούρκων, καὶ ἂν ὀγλήγορα ἐλευθερωθῆ τὸ Μεσολόγγιον, ἐλευθερώνονται καὶ ἄλλα στρατεύματα καὶ οὕτως πολιορκοῦμεν Ἀθήνας καὶ Εὐριπον στενότερον, προτοῦ οἱ ἐν αὐτοῖς ἐχθροὶ ἐμβάσωσι νέας ζωοτροφίας. Ὅσα περισσότερα μέρη ἐλευθερώνομεν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, τόσῳ περισσότερον εὐκολύνομεν τὰς μελλούσας διαπραγματεύσεις περὶ τῶν ὀρίων. Ὁ Σουλτάνος δυσκολεῖται νὰ παραχωρήσῃ φρούρια εἰς τὰς χεῖρας του εὐρισκόμενα, ἀναγκάζεται ὅμως νὰ ἐνδώσῃ, ὅταν δὲν ὀρίζῃ τι. Ἡ Κρήτη, Σάμος καὶ τινες ἄλλαι νῆσοι

ἀποκλείονται καὶ οὔτε γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν εἰς τὸ νέον πρωτόκολλον.

Ὅ,τι ἔχει νὰ γενῆ, εἴθε νὰ γενῆ μίαν ὥραν πρωτότερον, διὰ νὰ ἠσυχάσῃ ὁ κόσμος καὶ νὰ ἴδῃ ἕκαστος τὴν τύχην του. Τὸ προσωρινὸν καὶ ἀβέβαιον καὶ ἀσταθὲς πάντοτε κακόν. Ἐντὶ τοῦ Λαφερροναί¹, Μινίστρον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, ἐδιωρίσθη ἄλλος, τὸν ὅποιον ἀγνοῶ τ' ὄνομα. Λέγεται ὅτι εἶναι ἰκανὸς νὰ συμβιβάζῃ γνώμας καὶ νὰ μετριάξῃ φατρίας καὶ νὰ εὐχαριστῇ ὄλους.

Ταῦτα ἐν συντόμῳ καὶ ἀπὸ μέρους μου, ἂν καὶ τὰ ἡξεύρης ἤδη. Εὐδαιμόνει καὶ ἀγάπα τὸν ἀγαπῶντα καὶ τιμῶντα σε ὡς χρηστὸν καὶ ἀνθρώπον καὶ πολίτην.

Ἐξ Αἰγίνης 1829 Μαΐου 7.

Ἄρ. 2

Λόγος Δημητρίου Σούτσου

7 Μαρτ. 1830, ἀντ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56

Κύριοι Κριταί !

Ἡ προκειμένη κρίσις, περὶ τῆς ὁποίας σήμερον μέλλετε νὰ δώσετε τὴν ψήφον σας, ἐλκύει τὴν προσοχὴν ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὄλου τοῦ φωτισμένου κόσμου. Ὁ χαρακτήρ τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἡ φύσις τῆς ὑποθέσεως εἶναι αἰτία τοῦτου.

Ὁ κατηγορούμενος κύριος Θεόκλητος Φαρμακίδης εἶναι σεβάσμιος λειτουργὸς τοῦ θεοῦ, γνωστὸς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Εὐρώπην, ὅπου διέτριψε πολλοὺς χρόνους, διὰ τὴν τιμιότητά του, διὰ τὰ φῶτα του καὶ διὰ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ζῆλον του. Ἀντικείμενον τῶν σκέψεων καὶ τῶν πράξεων του ἔχων πάντοτε τὴν μετάδοσιν τῶν φώτων, τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ὠφέλειαν τῶν συμπατριωτῶν του, εἰς ταῦτα ἐνησχολήθη ἀδιακόπως ἐκ νεαρᾶς τοῦ ἡλικίας. Μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ διδάσκῃ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ καὶ τὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν χρέη των εἰς τοὺς ἐν Βιέννῃ ὁμοθρήσκους του, ἐπεχειρίσθη καὶ ἐξηκολούθησεν ἀρκετὸν καιρὸν τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Λογίου Ἐρμού*, τῆς μόνης φιλολογικῆς ἐφημερίδος τὴν ὁποίαν ποτὲ εἶχαμεν καὶ τῆς ὁποίας ἡ ὠφέλεια ἦτον ἀπειρος. Μετέφρασεν εἰς τὴν γλῶσσαν μας πολλοὺς ἀξιολόγους συγγραφεῖς πρὸς χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας.

Τέλος πάντων, κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον διὰ κάθε Ἑλληνα ἐποχὴν τοῦ 1821 ἀκούσας τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, προσκαλοῦσης πανταχόθεν τὰ τέκνα της πρὸς βοήθειάν της, ἔτρεξεν εἰς αὐτὴν, κατα-

1. La Ferronays.

φρονήσας τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσίν του. Ἡ Βουλὴ καὶ ἡ Κυβέρνησις, τιμῶσαι τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματά του, τὸν ἐδιόρισαν Ἐφορον τῶν Σχολείων, Ἐπιστάτην τῆς Ἐθνικῆς Τυπογραφίας καὶ μετέπειτα συντάκτην τῆς Ἑλληνικῆς Ἐφημερίδος¹ ἕως εἰς τὸ 1827.

Ἦτον πάντοτε σχετικὸς καὶ φίλος τῶν τιμίων καὶ πεπαιδευμένων πολιτῶν, οἱ ὅποιοι δὲν ἔπαυσαν νὰ τὸν σέβωνται καὶ κανεὶς ἕως τὴν σήμερον, τεσσαρακοστὸν ἑβδομον χρόνον τῆς ἡλικίας του ἔχοντα, δὲν ἐνήγαγεν εἰς κριτήριον.

Πρώτη κρίσις, Κύριοι, ἢ, διὰ νὰ εἶπω καλύτερον, πρώτη κατηγορία εἶναι ἡ κινουμένη κατ' αὐτοῦ σήμερον. Εἰς αὐτὴν ἔδωκε λαβὴν μία μερικὴ συστατικὴ ἐπιστολή, ἐσφραγισμένη, προσδιωρισμένη νὰ μείνῃ διὰ παντὸς μυστικὴ, διευθυνομένη εἰς τίμιον, ἡσυχον καὶ εὐπόλητον πολίτην φίλον του, τὸν κύριον Μπενιζέλον Ρουφον, ὁ ὁποῖος, καθὼς λέγει ὁ ἴδιος ἐξοχώτατος Κυβερνήτης εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 1492 ἔγγραφόν του, ἀπολαμβάνει τῆς «ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης τῆς Κυβερνήσεως».²

Ἄν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου μου μεταχειρισθῶ τὸ ὄνομα Κυβερνήσις, δὲν θέλω ἐννοήσῃ πλέον, Κύριοι, τὸν ἐξ. Κυβερνήτην, ὁ ὁποῖος / κατὰ τὸ σύνταγμά μας³ εἶναι ἀνεύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος, ἀλλὰ τοὺς ὑπουργοὺς του καὶ τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑπεύθυνοι δι' ὅλας τὰς πράξεις των.

Ἡ μερικὴ φιλικὴ αὕτη ἐπιστολὴ τοῦ κ. Φαρμακίδου, πρὶν φθάσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ φίλου του, ἐπιβουλευθεῖσα ἀπὸ τινὰ τῶν ἀξιοκαταφρονήτων ἐκείνων ὄντων τὰ ὁποῖα, μὴν ἔχοντα τίποτε ἱερόν, δὲν ἐρυθριοῦν νὰ μεταχειρίζωνται τὰ πλέον οὐτιδανὰ μέσα διὰ νὰ ἀρέσουν εἰς τοὺς δυνατοὺς τῆς ἡμέρας, ἀνοιχθεῖσα καὶ βιασθεῖσα κατήντησεν εἰς χεῖρας τῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ἐτιμώρησε κατὰ τοὺς νόμους τὸν παραβιαστὴν αὐτῆς, ἀλλὰ μάλιστα, ἀποδεχθεῖσα αὐτήν, τὴν ἐμεταχειρίσθη ὡς βάσιν ἐγκληματικῆς κατηγορίας.

Ἡ μυστικότης τῶν ἐπιστολῶν ἐθεωρήθη πάντοτε ὡς ἀπαραβίαστος. Ἡ καλὴ πίστις, ἡ ἠθικὴ, ἡ ἀσφάλεια τῶν σχέσεων μεταξὺ συμπολιτῶν μάλιστα τὸ ὑπαγόρευον. Ὅλοι οἱ τόποι, ὅλοι οἱ καιροί, ἐσεβάσθησαν τὴν ἱεράν ταύτην ἀρχήν.

Οἱ Ἀθηναῖοι, καθὼς ἀναφέρει ὁ φιλαλήθης Πλούταρχος εἰς τὰ πολιτικά του παραγγέλματα (τόμ. Β', σελ. 799), ἐνῶ εὕρισκοντο εἰς

1. Ἐννοεῖ τὴν *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος*.

2. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

3. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐν Ἑρμιόνη καὶ Τροιζῆνι (κατ' ἐπανάληψιν) Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἀρθρα 103, 131 : Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγενεσίας, 1821 - 1832. Αἱ Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις, τόμ. Α', ἔκδ. Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων, Ἀθήνα 1971, σ. 658, 659.

πόλεμον με τὸν Φίλιππον, πιάσαντες γράμματα αὐτοῦ πρὸς τὴν σύζυγον του Ὀλυμπιάδα, δὲν τὰ ἤνοιξαν, δὲν τὰ ἀνέγνωσαν, ἀλλὰ τὰ ἐσεβάσθησαν καὶ τὰ ἐστείλαν ἀσφαλῶς.

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὸν βρασμὸν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ μετὰ τὴν περίφημον μάχην τῶν Φαρσάλων, γενόμενος κύριος τῶν γραμμάτων τοῦ Πομπηίου, τὰ ἔκαυσε, χωρὶς νὰ τ' ἀναγνώσῃ, μὴ θέλων, λέγουν οἱ ἱστορικοί, νὰ μάθῃ διὰ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ ἐχθροῦ του τὰ ὀνόματα ὄσων ἐσχεδίασαν νὰ τὸν προδώσουν.

Ἡ Κολομβία εἰς τὸ 170 ἄρθρον τοῦ συντάγματός της ἐκήρυξεν ὅτι τὰ ἰδιαίτερα ἔγγραφα τῶν πολιτῶν καὶ ἡ ἀλληλογραφία τῶν εἶναι ἀπαραβίαστα καὶ ὅτι δὲν εἶναι ποτὲ συγχωρημένον νὰ τὰ ἐρευνήσουν μήτε νὰ τὰ πιάσουν, ἐκτὸς εἰς τὰς προβλεφθείσας ἀπὸ τὸν νόμον περιστάσεις.

Αἱ Ὁμόσπονδοι Πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς διὰ τοῦ 14 ἄρθρου τοῦ συντάγματός των (Massachusetts) ἐγγυήθησαν εἰς κάθε πολίτην τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἄλλων ἰδιοκτησιῶν του ἀπὸ πᾶσαν ἐρευναν καὶ κατάσχεσιν.

Ὁ Ποινικὸς Κώδιξ τῆς Γαλλίας τοῦ 1791 ἐτιμωροῦσε μετὰ τὴν ἔκπτωσιν ἀπὸ τὰ ἀστικά δικαιώματα ὅποιον ἤνοιγεν ἐκουσίως γράμμα καὶ ἐβίαζε τὸ μυστικόν του.

Τὸ 181 ἄρθρον τοῦ νῦν Ποινικοῦ Κώδικος τῆς Γαλλίας δὲν τιμωρεῖ ὀλιγώτερον αὐστηρὰ τὴν παραβίασιν τῶν γραμμάτων./

Ἐνῶ λοιπὸν συμφώνως ὁ Παλαιὸς καὶ ὁ Νέος Κόσμος, ἐνῶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ρώμη, ἐνῶ ἡ πατρίς τοῦ ἐνδόξου Βολιβάρ καὶ τοῦ ἀθανάτου Βάσιγκτων, ἐνῶ ἡ Γαλλία, ἐνῶ ὅλα τὰ εὐνομούμενα ἔθνη ἐσεβάσθησαν τὴν μυστικότητα τῶν γραμμάτων, ἐνῶ τέλος πάντων ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, Κύριοι, ἐκηρύξαμε διὰ τοῦ κοτ' ἄρθρ. τοῦ συντάγματός μας¹, ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των», ἐνῶ τὸ οζ' ἄρθρ. τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν Ἐγκληματικῶν² τιμωρεῖ ὅποιον ἀνοίξῃ ἢ κρατήσῃ δολίως γράμμα ἄλλου τινός, ὄχι μόνον δὲν ἐτιμωρήθη ὁ παραβιαστὴς τῆς ἐπιστολῆς

1. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος : Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 653.

2. Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν, ἄρθρ. οζ' : «Ὅποιος φωραθῇ ὅτι ἤνοιξεν ἢ ἐκράτησε δολίως γράμμα ἄλλου τινός, νὰ φυλακῶνεται ἓνα μῆνα, ἂν τὸ γράμμα εἶναι μερικόν, εἰδὲ καὶ εἶναι κοινόν, νὰ φυλακῶνεται ἕξ μῆνας». Βλ. Γ. Δ η μ α κ ο π ο ὐ λ ο υ , «Κώδιξ τῶν Νόμων τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως 1822 - 1828», Ἐπετ. Κέντρον Ἑρευνῆς Ἱστορίας Ἑλλ. Δικαίου τῆς Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 10 - 11 (1963 - 1964), Ἀθῆνα 1966, σ. 138.

τοῦ κ. Φαρμακίδου, ἀλλὰ κατήντησαν καὶ νὰ τὴν μεταχειρισθοῦν ὡς βάσιν νὰ κατηγορήσουν τὸν ἴδιον ἐγκληματικῶς.

Ἐλησμόνησα, Κύριοι, νὰ σᾶς εἶπω ὅτι ὁ Πομπήϊος σταλείς ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῆς Ρώμης εἰς τὴν Ἰσπανίαν νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Σερτώριον, ὁ ὁποῖος ἐνεψύχωνε τὴν φατρίαν τοῦ Μαρίου, κηρυχθέντος ἐχθροῦ τοῦ Δήμου τῶν Ρωμαίων, λαβὼν τὰς ἐπιστολάς τοῦ Σερτωρίου ἀπὸ τὸν δολοφονήσαντα αὐτὸν Περπέναν¹, μολονότι ἤξευρεν ὅτι εὕρισκοντο μεταξύ αὐτῶν πολλαὶ γραμμῆναι ἰδιοχείρως ἀπὸ σημαντικούς ἀνδρας, ἔχοντας μεγίστην δύναμιν εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ κινήσουν τὰ καθεστῶτα καὶ νὰ ἀλλάξουν τὸ πολίτευμα, φερθεὶς, λέγει ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Σερτωρίου, ὄχι ὡς παιδί, ἀλλ' ὡς ἀνθρωπος φρόνιμος, τοῦ ὁποῖου ἐπηξεν ὁ μυελός, τὰς ἔκαυσεν ὅλας χωρὶς νὰ τὰς ἀναγνώσῃ μήτε αὐτὸς μήτε ν' ἀφήσῃ κανένα ἄλλον, καὶ οὕτως ἀπῆλλαξε τὴν Ρώμην ἀπὸ μεγάλους κινδύνους καὶ μεταβολάς.

«Ἔργον οὖν ὁ Πομπήϊος² οὐ νέας φρενός, ἀλλ' εὖ μάλα βεβηκυίας καὶ κατηρτυμένης ἐργασάμενος, μεγίστων ἀπῆλλαξε τὴν Ρώμην φόβων καὶ νεωτερισμῶν· τὰς μὲν γὰρ ἐπιστολάς ἐκείνας καὶ τὰ γράμματα τοῦ Σερτωρίου συναγαγὼν, ἅπαντα κατέκαυσεν, οὐτ' ἀναγνοὺς οὐτ' ἑάσας ἕτερον».

Ἄχ! Ἄν ἦτον ἐδῶ τώρα παρὼν ὁ ρήτωρ τῆς Ρώμης, ἤθελε φωνάξει κατὰ τὴν συνήθειάν του «ο tempora! ο mores!» «ὦ καιροὶ! ὦ ἦθη!»· Ἄλλοτε εἰς αἰῶνας βαρβαρότητος οἱ ἐχθροὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν / ταραχῶν καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων, γινόμενοι κύριοι τῶν γραμμάτων τῶν ἐχθρῶν των, δὲν τὰ ἤνοιγον, δὲν τὰ ἀνεγίνωσκον, διὰ νὰ μὴ συλλάβουν καμμίαν ὑποψίαν κατὰ τινος τῶν συμπολιτῶν των, ἀλλὰ τὰ ἐρριπτον εἰς τὸ πῦρ. Καὶ σήμερον, σήμερον εἰς τὸν 19^{ον} αἰῶνα, αἰῶνα φώτων καὶ πολιτισμοῦ, αἰῶνα καυχώμενοι διὰ τὴν γλυκύτητα τῶν ἠθῶν του, εἰς ἔθνος τὸ ὁποῖον χύνει ἐννέα χρόνους ἀδιακόπως τὸ αἷμα του διὰ ν' ἀπολαύσῃ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ νὰ τινάξῃ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ τοῦ αὐθαιρέτου, ἀφοῦ ἐσύνταξε νόμους ἐγγυωμένους εἰς τοὺς πολίτας τὴν ἐλευθερίαν τῶν φρονημάτων καὶ ἐπιτρέποντας εἰς αὐτοὺς τὴν χωρὶς ἐξέτασιν καὶ διὰ τοῦ τύπου δημοσίευσιν, ἀφοῦ ἐξασφάλισε τὴν τύχην τῶν ἰδιαιτέρων γραμμάτων διὰ ποινικῶν νόμων, πιάνεται ἡ μερική, ἐσφραγισμένη, φιλικὴ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Φαρμακίδου, ἀνοίγεται, βιάζεται ἐναντίον καὶ τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τούτων τῶν ρητῶν καὶ σαφεστάτων νόμων, καὶ δὲν συστέλλονται ἔπειτα νὰ τὴν μεταχειρισθοῦν δημοσίως διὰ νὰ τὸν ἐνάξουν διὰ τὰ εἰς αὐτὴν δικαιοματικῶς ἐκφρασθέντα φρονήματά του. Τοῦτο εἶναι

1. Τὸ ὀρθὸ Περπέναν.

2. Χφ. Πομποῆϊος.

ὁ κολοφών τῆς παραβιάσεως καὶ ὁ ἔσχατος βαθμὸς τῆς καταφρονήσεως τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐγκληματικῶν νόμων μας.

Ἔξησα, Κύριοι, ἀρκετοὺς χρόνους καὶ εἰς ἀπόλυτα καὶ εἰς συνταγματικά κράτη, καὶ ἔξησα παρατηρῶν. Εἰς τὰ ἀπόλυτα, καθὼς εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἂν πιάσουν κανὲν γράμμα καὶ ἂν τοῦτο περιέχῃ σχέδια ἐγκλήματος καὶ ὄχι ἀπλῶς φρονήματα, καθὼς τὸ τοῦ κ(υρί)ου Φαρμακίδου, ποτὲ δὲν κατανοοῦν νὰ τὸ μεταχειρισθοῦν ὡς βάσιν ἐγκληματικῆς κατηγορίας, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴν γνωστοποιήσουν εἰς τὸ κοινὸν τὸ χαμερπὲς μέτρον τῆς παραβιάσεως τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης τῶν ἐπιστολῶν. Τὸ στέλλουν κατὰ τὴν διεύθυνσίν του καὶ περιορίζεται μόνον ἢ ἀστυνομία εἰς τὸ νὰ παρατηρῆ καὶ νὰ περιεργάζεται τὰ διαβήματα τοῦ γράψαντος. Εἰς τὰ συνταγματικά, καθὼς εἰς τὴν Γαλλίαν, ποτὲ δὲν πιάουν γράμμα καὶ ἂν πιάσουν, ποτὲ δὲν θεωροῦν ὡς ἐγκλημα τοὺς εἰς αὐτὸ καὶ σαφέστατα ἐκφραζομένους ἐγκληματικούς σκοποὺς καὶ ποτὲ δὲν τὸ μεταχειρίζονται διὰ νὰ κατηγορήσουν τὸν γράψαντα ἐγκληματικῶς.

Εἰς τὰ χρονικά τῆς συνταγματικῆς Γαλλίας δὲν εὐρίσκεται παρὰ ἓν καὶ μόνον παράδειγμα γράμματος περιέχοντος τῷ ὄντι ἐγκληματικά σχέδια καὶ δώσαντος αἰτίαν εἰς ἐγκληματικὴν καταδίωξιν. Τοῦτο ἠκολούθησε/εἰς τὸ 1816, ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ πάθη ἔβραζον εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οἱ Βουρβῶνοι δὲν εἶχον ἀκόμη στερεωθῆ εἰς τὸν θρόνον τῶν προγόνων των. Ὁ γράψας κατεδικάσθη ἀπὸ ἓν ἀφανὲς ἐπαρχιακὸν δικαστήριον, ἀλλ' ἀναφερθεὶς ἔπειτα εἰς τὸ Ἀκυρωτικόν, τοῦτο τὸ φωτισμένον κριτήριον, διὰ τὸ ὅποιον δικαίως οἱ Γάλλοι καυχῶνται ὅτι δὲν ἔσφαλε ποτέ, ἀκύρωσε τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐπαρχιακοῦ δικαστηρίου τὴν 6 Δεκεμβρίου 1816. Αἱ βαθεῖαι καὶ ὠραῖαι παρατηρήσεις τοῦ Ἀκυρωτικοῦ Κριτηρίου πρέπει νὰ γνωρίζωνται ἀπὸ κάθε πολίτην καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι βαθέως ἐγκεχαραγμένοι μὲ ἀνεξάλειπτα γράμματα εἰς τὴν καρδίαν κάθε δικαστοῦ, <ὁ> ὅποιος ἀμαρτάνει ἂν δὲν τὰς ἀκολουθήσῃ κατὰ γράμμα. Ἀκούσατέ τας, κύριοι.

«Τὸ Ἀκυρωτικὸν Κριτήριον θεωροῦν ὅτι μία ἐπιστολὴ εἶναι παρακαταθήκη οὐσιωδῶς μυστικὴ· ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς αὐτὴν γεγραμμένα δὲν ἔχουν παρὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ στοχασμοῦ, ἕως ὅτου ἀπὸ πρᾶξιν, ἄλλην παρὰ τῆς ἀνωτέρας δυνάμεως, τὸ μυστικὸν παύσῃ· ὅτι ἐκτὸς τῶν προσδιωρισμένων ἀπὸ τοὺς νόμους περιστάσεων, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα περιέχει μόνον διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἠμποροῦν νὰ γενῶσι βάσεις ἐγκληματικῆς ἀγωγῆς, δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ κριτήριον ἀκυρώνει...».

«Attendu qu' une lettre est un dépôt essentiellement¹ secret ; que ce qui y est écrit, n' a que le caractère de la pensée, jusqu' à ce que

1. Χφ. essentiellement.

par un fait, autre que celui de la force majeure, le secret en ait cessé ; que hors les cas déterminés par la loi, ce n'est que par la divulgation, qui peut en être faite, que ce qu'elle contient peut devenir la base d'une action criminelle ; par ces motifs la cour casse».

Κύριοι! Ἡ ἀρτισύστατος πολιτεία μας εἶναι συνταγματική. Ἡξεύρω ὅτι πολλοὶ τὴν ὀνομάζουν ἀπόλυτον καὶ τὴν θεωροῦν ὡς τοιαύτην, ἀλλ' αὐτοὶ εὐρίσκονται εἰς ἀπάτην. Ὁ ἐξοχώτατος Κυβερνήτης ὠρκίσθη νὰ φυλάξῃ τὰς συνταγματικὰς βάσεις τὰς ὁποίας ἔθεσεν ἡ ἐν Τροιζήνι καὶ αἱ προλαβοῦσαι Ἐθνικαὶ Συνελεύσεις. Ἐπομένως δὲν μένει καμμία περὶ τούτου ἀμφιβολία. /

Ὡς συνταγματικὸν λοιπὸν κράτος πρέπει νὰ πράξωμεν ὅ,τι κάμνουν καὶ ἄλλαι συνταγματικαὶ κυβερνήσεις· πρέπει τὸ πρῶτον κριτήριον τῆς Ἑλλάδος, μιμούμενον τὸ ἐνδοξον Ἀκυρωτικὸν Κριτήριον τῆς Γαλλίας, νὰ συμμορφωθῆ μὲ τοὺς νόμους μας, νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, νὰ ἐξασφαλίσῃ τοὺς καταδοκοῦντας πολίτας καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν ἐναντίον τῶν νόμων κατηγορούμενον.

Ἐδῶ, Κύριοι, ἔπρεπε νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἔγινε μία ἄδικος, παράνομος, μὲ ἓνα λόγον τερατώδους ἀπόφασις τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ἐκδοθεῖσα τὴν 21ην Σεπτεμβρίου 1829, τὴν ὁποίαν ἐκκάλεσεν ὁ κύριος Φαρμακίδης, εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶπω τι καὶ περὶ αὐτῆς, ζητῶν τὴν ἀκύρωσίν της.

Τὸ γράμμα τοῦ κυρίου Φαρμακίδου, τὸ διευθυνθὲν πρὸς τὸν κύριον Μπενιζέλον Ροῦφον, τὸ ὁποῖον ἐπιάσθη καὶ ἠνοίχθη ἐναντίον τῶν συνταγματικῶν καὶ ἐγκληματικῶν νόμων μας, εἶναι τὸ ἀντικείμενον τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων, περιέχει τὰ πολυάριθμα ἐγκλήματα τὰ ὁποῖα ἔδωκαν χώραν εἰς τὴν ἀπόφασίν του.

Ἀναγνώσατέ το, κύριε Γραμματεῦ¹.

Ἴδού, Κύριοι, ὁποία εἶναι ἡ πολυθρύλητος ἐπιστολή, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται καθήμεραν λόγος εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐφημερίδας. Αὐτῆς τῆς συστατικῆς ἐπιστολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκ περιστάσεως ἀνεφέρθησαν, κατὰ τὸ σῆθηες, καὶ τὰ διατρέχοντα νέα τῆς ἡμέρας, παρεξηγηθὲν καὶ βασανισθὲν τὸ γράμμα καὶ ἀποδοθέντων εἰς τὸν γράψαντα σκοπῶν τοὺς ὁποίους οὔτε κἀν ἐφαντάσθη, ἐξήχθησαν τρία τρομερὰ κεφάλαια κατηγορίας καὶ ἀκολούθως τρία ἐγκλήματα, διὰ τὰ ὁποῖα κατεδικάσθη. Ἀλλά, διὰ νὰ καταδικασθῆ κανεὶς δι' ἐγκλημα, πρέπει νὰ προὔπαρξῃ αὐτό.

1. Βλ. τὸ ὑπ' ἀρ. 1 ἔγγραφο τοῦ παραρτήματος.

ἽΟδηγούμενοι ἀπὸ τοὺς ἐνδοξοτέρους δημοσιογράφους καὶ ἐγκληματικούς συγγραφείς, ἄς ἐξετάσωμεν τί ἐστὶν ἐγκλημα.

ἽΟ Βλόκστων¹ εἰς τὰ ὑπομνήματά του εἰς τοὺς ἀγγλικούς νόμους τὸ ὀρίζει οὕτως : «ἽΕγκλημα εἶναι ἡ παράβασις τοῦ δημοσίου δικαίου, ἀπαγορευόντος ἢ διατάττοντός τι» (Blackston, Commentaires sur les lois Anglo. L. 4, chap. 1 § 1).

ἽΟ Φιλαγγέρης εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς νομοθεσίας του λέγει : «Τὸ ἐγκλημα / συνίσταται εἰς τὴν παράβασιν τοῦ νόμου συνωδευμένην μὲ τὴν θέλησιν τοῦ νὰ τὸν παραβοῦν : Il delitto consiste nella violazione della legge, accompagnata della volontà di violarla. «ἽΗ πρᾶξις», προσθέτει, «χωρισμένη ἀπὸ τὴν θέλησιν δὲν εἶναι κατηγορητέα, ἡ θέλησις χωρὶς τὴν πρᾶξιν δὲν εἶναι τιμωρητέα : L' azione disgiunta della volontà, non è imputabile ; la volontà disgiunta dell' azione non è punibile» (lib. 3, cap. 37).

ἽΟ περίφημος Βενθάμ², ὁ ὁποῖος ἐξέτεινε τὰ ὅρια τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐγνώρισε τὰς ἀληθεῖς βάσεις της, λέγει ὅτι «ἐγκλημα εἶναι ὅ,τι ὁ νομοθέτης ἀπηγόρευσε : délit, c' est tout ce que le législateur a prohibé» (Traité de législation civile et pénale, tome 2, chap. 1er).

ἽΟ Βερριάτ-Σὲν-Πριὶ τὸ ὀρίζει «παράβασιν ποινικοῦ νόμου : un délit est une infraction à une loi pénale» (Cours de droit criminel, chap. 1er).

ἽΟ Καρμινιάνης, ὁ περιφημότερος νομοδιδάσκαλος τῆς ἐγκληματικῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν ἽΙταλίαν, δίδει τοῦτον τὸν ὀρισμόν : «ἽΕγκλημα εἶναι ἡ παράβασις τοῦ πολιτικοῦ θετοῦ νόμου, προερχομένη ἀπὸ πρᾶξιν θετικὴν ἢ ἀποθετικὴν ἠθικῶς κατηγορητέαν : delictum definitum legis civilis latae infractio ab actione seu positiva seu negativa moraliter imputabile proficiscens» (Juris Crim., vol. 1, pars 1, sect. 1, tit. 2).

Καθ' ὅλους αὐτοὺς τοὺς περιφήμους συγγραφείς τρεῖς ὅροι (conditions) εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖοι διὰ τὴν ὕπαρξιν ἐνὸς ἐγκλήματος : 1ον. ἽΕνας νόμος, καλὸς ἢ κακός, ἀπαγορεύων μίαν πρᾶξιν καὶ κηρύττων αὐτὴν ὡς ἐγκλημα. 2ον. Μία πρᾶξις τῆς προαιρέσεως, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἐνεργῶν ἀποφασίζει νὰ πράξῃ / τὸ ἀπαγορευθὲν ἀπὸ τὸν νόμον. 3ον. Μία φυσικὴ, ὕλικὴ πρᾶξις, διὰ τῆς ὁποίας ἐνεργεῖται αὐτό. Χωρὶς τῆς συνδρομῆς τούτων τῶν ἀπαραιτήτων τριῶν ὄρων, ἐγκλημα δὲν ὕπάρχει καὶ ἀκολουθῶς οὔτε καταδίκη, ἡ ὁποία τότε εἶναι παράνομος.

ἽΑς ἴδωμεν λοιπὸν πρῶτον, ὕπάρχει κανεὶς νόμος ὁ ὁποῖος καθυποβάλλει ὅποιον ἔγραψε μερικὴν, ἐσφραγισμένην ἐπιστολὴν πρὸς φίλον του εἰς τὸ νὰ δώσῃ λόγον διὰ τὰ εἰς αὐτὴν γραφέντα καὶ νὰ καταδικασθῇ δι' αὐτά ; ἽΕσυμβουλευθῆν, Κύριοι, ὅλους τοὺς νόμους μας,

1. Τὸ ὀρθὸ Βλόκστων· G. Blackstone (1723 - 1780).

2. J. Bentham (1748 - 1832).

δὲν ἀπήντησα ὁμως καμμίαν τοιαύτην διάθεσιν. Ἐξ ἐναντίας εὗρον εἰς τὸ 26ον ἄρθρον τοῦ συντάγματός μας¹ ὅτι «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἔλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των, φυλάττοντες τότε τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ὅρους : αὐτὸν νὰ μὴν ἀντιβαίνωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· βὸν νὰ μὴν ἀντιβαίνουνσιν εἰς τὴν σεμνότητα· γον ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ συκοφαντίαν».

Αὐτὸς ὁ νόμος, Κύριοι, εἶναι περὶ δημοσιότητος καὶ ὄχι περὶ μυστικότητος τῶν ἐγγράφων. Λέγει ρητῶς : «Οἱ Ἕλληνες ἔχουν τὸ δικαίωμα, χωρὶς προεξέτασιν, νὰ γράφωσι καὶ νὰ δημοσιεύωσιν ἔλευθέρως διὰ τοῦ τύπου ἢ ἀλλέως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς γνώμας των».² Μόνον λοιπὸν ὅταν δημοσιεύωσι, τότε ὑπόκεινται εἰς μετεξέτασιν καὶ εἰς τὸ νὰ δώσουν λόγον, ἂν ἀντιβῶσιν εἰς τοὺς εἰς αὐτὸ ἀναφερομένους τρεῖς ὅρους. Ἄν δὲν δημοσιεύσωσι, δὲν ὑπόκεινται ποσῶς εἰς καμμίαν ἐξέτασιν οὔτε εἰς καταδίκην. Ἄλλ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου δὲν ἦτον δημοσία, δὲν ἦτον ἐγκύκλιος, δὲν ἦτον ἄρθρον καταχωρισμένον εἰς ἐφημερίδας, δὲν ἦτον διακήρυξις πρὸς τὸν λαόν, δὲν ἦτον σίλλος τοιχοκολλημένος, ἦτον μερικὴ, ἐσφραγισμένη καὶ διευθύνετο πρὸς ἓνα καὶ μόνον τίμιον καὶ εὐυπόληπτον πολίτην φίλον του, χαιρόμενον καὶ αὐτὸν τὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην τῆς Κυβερνήσεως.

Ὅθεν τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων ἐφήρμοσε κάκιστα τὸ 26ον ἄρθρον τοῦ συντάγματός μας, τὸ ὁποῖον εὐαρεστήθη νὰ μὴν ἐννοήσῃ ἢ, διὰ νὰ εἶπω καλύτερα, τὸ παρέβη προφανῶς, καθὼς καὶ τὸ 77ον ἄρθρον τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν Ἐγκληματικῶν³.

Ἄλλὰ⁴, θεωρῶντες ἀπολύτως ταύτην τὴν φράσιν τοῦ γράμματος τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου, «ὁ νέος οὗτος εὕρισκεται ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὡς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ διορισθῇ καὶ αὐτὸς εἰς μικρὸν τι ὑπουργημα. Προστάτευσέ τον καὶ σύνδραμέ τον», τί ἐξάγει; Ὅχι βέβαια ὕβριν καὶ συκοφαντίαν καθ' ὅλων τῶν ἐν ὑπουργήμασι καὶ αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως, καθὼς παραλόγως τὸ ἐξήγησε τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ἀλλὰ τί; Ἄς τὸ ἐξηγήσωμε μὲ τοὺς γενικοὺς περὶ ἐρμηνείας τῶν ἐγγράφων νομικοὺς κανόνας. Ὁ 114ος νόμος τῶν Πανδεκτῶν περὶ νομικῶν κανόνων

1. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 1.

2. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 2.

4. Τὸ κείμενο ποὺ ἀκολουθεῖ δὲν συνδέεται ὀργανικὰ μὲ τὸ προηγούμενο. Φαίνεται ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς παρέλειψε μέρος τοῦ κειμένου, ἴσως μιὰ παράγραφο. Ἡ ἀπουσία ὁλόκληρης σελίδας δὲν εἶναι πιθανή, γιατί τὸ χφ. δὲν παρουσιάζει ἀνωμαλία.

(de regulis juris) λέγει : «in obscuris inspicitur quod verisimile est, aut quod plerumque fieri solet». Δηλ. «εις τὰ ἀσαφή συνηθίζεται νὰ θεωρηθῆται τὸ πιθανὸν ἢ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον». Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ἐπρόκειτο λόγος περὶ συστάσεως ἑνὸς νέου. Τὸ γράμμα ἦτον συστατικὸν καὶ τὸν ἐσύστηεν εἰς τὸν φίλον του διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ καὶ νὰ τὸν συνδράμῃ. Ἡ πιθανότης εἶναι ὅτι ἤθελε νὰ τὸν ἐπαινέσῃ. Διότι τοῦτο ἀκολουθεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ συστατικὰ γράμματα. Λέγων λοιπὸν ὅτι «ὡς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ διορισθῆ καὶ αὐτὸς εἰς μικρὸν τι ὑπουργημα», δὲν ἐννοεῖ ἄλλο τι παρὰ ὅτι ὡς μὴ κόλαξ δὲν ἐμβῆκεν εἰς ὑπουργημα. Ὅτι δὲ ἡ κολακεία ἐμφωλεύει εἰς τὰς αὐτὰς τὸ εἶπον ἤδη πρὸ καιροῦ ὅλοι οἱ φιλόσοφοι, μάλιστα ὁ Κονδιλιάκ¹ προσθέτει : «καὶ αἱ ἀληθεῖς ἀρεταὶ γεννῶνται μακρὰν ἀπὸ ταύτας». Ὅθεν ὁ κύριος Φαρμακίδης οὔτε συνέλαβε τὸν σκοπὸν νὰ ὑβρίσῃ κανένα, οὔτε τὸν ἔβαλεν εἰς πᾶξιν. Ἐπαινέσε μόνον, κατὰ τὸ σῆθη, εἰς τὸ συστατικὸν γράμμα του τὸν συστηνόμενον. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἐγράφοντο σαφέστατα ὑβρεις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ μερικόν, ἐσφραγισμένον γράμμα του, πάλιν δὲν ὑπέκειτο εἰς ἐγκληματικὴν καταδίωξιν οὔτε εἰς καταδίκην, διότι τὸ γραμμάτιον δὲν ἐδύνετο νὰ παραβιασθῆ, ὡς προστατευόμενον ἀπὸ συνταγματικούς καὶ ἐγκληματικούς νόμους.

Εἰς τὰς συνταγματικὰς μοναρχίας δημοσιεύουν καθημέραν διὰ τῶν ἐφημερίδων ὑβρεις κατὰ τῶν κυβερνήσεων καὶ μ' ὅλον τοῦτο οἱ δη/μοσιεύοντες αὐτὰς μένουν ἡσυχοὶ καὶ ἀκαταζήτητοι. Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν λόγων μου θέλω ἀναφέρει τί εἶπον αἱ ἐφημερίδες διὰ τὰ νῦν ὑπουργεῖα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας.

Ὅταν ὁ δούξ Βέλγικτων² ἐκλέχθη ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Ἀγγλίας πρῶτος ὑπουργός, μία φιλελευθέρᾳ ἐφημερίδι τοῦ Λονδίνου εἶπεν : «Ὁ Καλιγούλας ἀγαποῦσε τὸν ἵππον του, τὸν ἐδιώρισεν εἰς διάφορα ὑπουργήματα, ἀλλὰ δὲν ἐκατήντησε ποτὲ νὰ τὸν κάμῃ ὑπατοῦ οὔτε ὑπουργόν του». Βαρυτέραν καὶ πικροτέραν ὑβριν διὰ τὸν Βασιλέα καὶ διὰ τὸν ὑπουργὸν δὲν ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐφεύρῃ : ἐσύγκρινε τὸν μὲν Βασιλέα μὲ τὸν πλέον σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον τύραννον, τὸν ὁποῖον αὐτὸς μόνος ὁ λόγος ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων δὲν εἶχε μίαν μόνην κεφαλὴν, διὰ νὰ τὴν κόψῃ διὰ μιᾶς, ἀποδεικνύει τὸν μισητὸν χαρακτῆρα του, τὸν δὲ ὑπουργὸν μὲ ἄλογον ζῶον.

Αἱ γαλλικαὶ ἐφημερίδες ὀνομάζουν τὸ νῦν ὑπουργεῖον τοῦ Βασι-

1. Condillac.

2. Wellington.

λέως *le triumvirat*, τριαρχίαν. Τὸ ὄνομα μόνον τῆς τριαρχίας ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην τὰς πλέον φρικτὰς σφαγὰς καὶ τὰς πλέον τρομερὰς προγραφάς. Αὐτὰ γράφονται εἰς βασιλευόμενα κράτη, τυπώνονται, δημοσιεύονται, ἀναγινώσκονται ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῶν καὶ ἀπὸ ὄλον τὸν κόσμον καὶ μ' ὄλον τοῦτο οἱ γράφοντές τα δὲν ἐνοχλοῦνται. Καὶ εἰς ἡμᾶς, συνταγματικὸν καὶ μὴ βασιλευόμενον κράτος, διότι ἐγράφη μία συστατικὴ ἐσφραγισμένη ἐπιστολὴ ἀπὸ ἓνα φίλον πρὸς ἄλλον, διότι ἐπαινέθη ὁ συστηνόμενος, παρεξηγοῦν, βασανίζουσι τὸν ἔπαινον, τὸν στρέφουσι κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἀναφέρεται οὔτε γρῦ καὶ καταδικάζεται ἐπειτα ὁ γράψας. Ἀφίνω, Κύριοι, εἰς τὰς σκέψεις σας νὰ συλλογισθῆτε τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα ταύτης τῆς διαγωγῆς.

Μεταβαίνω τώρα εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας τῆς γεννησάσης τὸ κατὰ φαντασίαν ἔγκλημα καθοσιώσεως, διὰ τὸ ὁποῖον πρὸς τοῖς ἄλλοις κατεδικάσθη κατ' ἐπιείκειαν ὁ κύριος Φαρμακίδης ἀπὸ τὸ ἐπιεικὲς Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων.

Εἶδατε, Κύριοι, ὅτι, διὰ νὰ καταδικασθῆ κανεὶς δι' ἔγκλημα, εἶναι ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα ἢ συνδρομὴ τριῶν ὄρων: 1ον ἐνὸς νόμου ἀπαγορευτικοῦ· 2ον τῆς προαιρέσεως· 3ον τῆς φυσικῆς πράξεως· καὶ ὅτι εἰς ἔλλειψιν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἔγκλημα δὲν ὑπάρχει καὶ ἀκολούθως οὔτε καταδίκη. Ὁ κύριος Φαρμακίδης κατεδικάσθη δι' ἔγκλημα καθοσιώσεως. Ἀλλ' ἔχομεν ἄρά γε νόμον ἀπαγορευόμενον αὐτό; Οὔτε ἡ λέξις ἔγκλημα καθοσιώσεως δὲν εὐρίσκεται, Κύριοι, εἰς τὴν νομοθεσίαν μας. / Οἱ νομοθέται μας, οἱ ὁποῖοι προεῖδον τὰ οὐσιωδέστερα ἔγκλήματα, ἔκρινον εὐλογον νὰ τὸ ἀπορρίψουν. Τοῦτο ἦτο φυσικὸν ἐπακολούθημα τοῦ εἴδους τῆς κυβερνήσεως τὸ ὁποῖον ἐνηγκαλίσθημεν. Εἰς τοῦτο, καθὼς εἰς ἄλλα πολλά, ἠκολουθήσαμεν τὸ σύνταγμα τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ πρὸς τὸν πρόεδρον ἔγκλήματα δὲν θεωροῦνται ὡς ἔγκλήματα καθοσιώσεως, ἀλλ' ὡς ἀπλᾶ ἔγκλήματα. Εἰς τὸ εὐτυχὲς ἐκεῖνο ἔθνος οἱ ἀπλοῖ πολῖται καὶ ὁ πρόεδρος ὑπερασπίζονται ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς νόμους καὶ μ' ὄλον τοῦτο ἡ κοινωνία τῶν δὲν διαλύεται, ἀλλ' ἐξεναντίας ἀνθεὶ καὶ εὐδαιμονεῖ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε νόμος δι' ἔγκλημα, τὸ ὁποῖον ἐσυλλογίσθησαν μὲν οἱ νομοθέται μας, δὲν ἠθέλησαν ὅμως ν' ἀποδεχθῶν, τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων κατεδίκασε κατ' ἐπιείκειαν, ἐφάρμοζον κακῶς τὸ 38 ἄρθρον τοῦ 268 ψηφίσματος.

Κύριοι, δικαιοσύνη εἶναι ἡ συμμόρφωσις μὲ τοὺς θετοὺς νόμους τοῦ ἔθνους. Ἐπιείκεια (*equité*) ἢ συμμόρφωσις μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ὁ φόνος, ἡ κλοπὴ εἶναι φυσικὰ ἔγκλήματα καὶ δύνανται κατὰ τὴν νομοθεσίαν μας νὰ τιμωρηθοῦν κατ' ἐπιείκειαν. Ἀλλὰ τὸ ἔγκλημα

τῆς καθοσιώσεως δὲν εἶναι φυσικὸν ἔγκλημα, εἶναι κατὰ συνθήκην ἔγκλημα, εἶναι ἔγκλημα τὸ ὁποῖον πλάθουν αἱ κοινωνίαι. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡμεῖς δὲν τὸ ἐκηρύξαμεν ὡς τοιοῦτον, δὲν ἠμποροῦμεν κατ' οὐδένα τρόπον νὰ τὸ τιμωρήσωμεν. Ὁ πρῶτος ἀπαραίτητος ὅρος διὰ τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς ἐγκλήματος δὲν ὑπάρχει λοιπὸν. Δὲν ἔχομεν νόμον ἀπαγορευόντα αὐτό. Ἄλλ' ὑπάρχει ἄρά γε ὁ δεῦτερος ; Ὑπάρχει ὁ τρίτος ; Τοῦτο θέλω [ν] ἐξετάσει.

Ἄφοῦ ὁ κύριος Φαρμακίδης ἐξέθεσεν ἐν συνόψει εἰς τὸ μερικὸν γράμμα του, τὸ ἀνοιχθὲν ἐναντίον τῶν νόμων, τὰ περὶ τοῦ πρωτοκόλλου τῶν 22 Μαρτίου καὶ εἶπεν ὅ,τι τῷ ὄντι ἀναφέρεται εἰς τοῦτο, ὅτι δηλαδή «θέλει ἐκλεχθῆ ἄρχων ἢ ἡγεμὼν τῶν Ἑλλήνων χριστιανὸς μὴ ἀνήκων εἰς καμμίαν τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς θέλει κυβερναῖσθαι παρὰ τούτου κατὰ διαδοχὴν» («L'administration (de la Grèce) sera confiée à un Chef au Prince chrétien, dont l'autorité sera héréditaire, par ordre de primogéniture») ¹, προσθέτει : «ἂν καὶ τὸ πρωτόκολλον δὲν ἐκφράζεται ὠρισμένως περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, εἶναι βέβαιον ὅμως καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμὼν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους· ἀλλὰ τίς θέλει/εἶναι, ἄδηλον εἰς ἡμᾶς μέχρι τοῦδε».

Ἰδού, Κύριοι, τὸ κατὰ τὸ Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων ἔγκλημα καθοσιώσεως. Ἐπειδὴ ὁ κύριος Φαρμακίδης ἔγραψε μερικῶς ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει κατὰ διαδοχὴν ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, ἔπραξεν ἀθέμιτον πρᾶξιν καὶ κατεδικάσθη εἰς ἑνὸς χρόνου φυλακὴν. Τί δικαιοσύνη ! Τί θαυμαστὴ λογικὴ ! Καὶ μ' ὅλον τοῦτο μὲ αὐτὴν ἀποφασίζεται περὶ τῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ὅλος ὁ κόσμος ἤξευρεν ὅτι ὁ ἐξ. Κυβερνήτης δὲν μένει κατὰ διαδοχὴν. Μὲ τοιαύτην συνθήκην τὸ ἔθνος τὸν ἐπροσκάλεσε· μὲ τοιαύτην συνθήκην τὸν ἐνεπιστεύθη τὰς ἡνίας τῆς κυβερνήσεως. Τὸ 121ον ἄρθρ. τοῦ συντάγματος μας λέγει ρητῶς : «Ἡ διάρκεια τοῦ Κυβερνήτου εἶναι ἑπταετηῆς» ². Γράφων λοιπὸν πρὸς φίλον του ὅ,τι περιέχεται εἰς τὸ σύνταγμά μας, ὅ,τι κάθε πολίτης πρέπει νὰ ἠξεύρῃ ἐκ στήθους, δὲν ἤμαρτεν οὔτε ἐσχεδιάσεν οὔτε ἔπραξεν ἔγκλημα καθοσιώσεως, καὶ μ' ὅλον τοῦτο δι' αὐτὸ κατεδικάσθη.

«Ἄρκεϊ», λέγει ὁ ἀθάνατος Μοντεσκιέ εἰς τὸ «Πνεῦμα τῶν Νόμων» του, «τὸ ἔγκλημα τῆς καθοσιώσεως νὰ εἶναι ἀπροσδιόριστον διὰ νὰ

(1) Βλ. A. Papers relative to the affairs of Greece. Protocols of Conferences held in London. Presented to both Houses of Parliament by Command of His Majesty, May 1830 : 1830, XXXII, σ. 109. Βλ. καὶ Ἄ π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Κεῖμενα..., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 878.

2. Βλ. Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος : Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 659.

ἐκπέση ἢ κυβέρνησις εἰς δεσποτισμόν» («C'est assez que le crime de lèse majeste soit vague pour que le gouvernement dégénere au despotisme.») (Montesquieu¹, liv. 10, chap. 7). Τὰ χρονικά τῶν δυστυχῶν ἐκείνων καιρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ ἀνθρωπότης ἀνεστέναζεν ὑπὸ τὴν μάλιστα τῆς τυραννίας, ἀναφέρουν μύρια παραδείγματα. Ὁ Μαρσίας, διότι εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του, λέγει ὁ Πλούταρχος εἰς τὸν βίον τοῦ Δίωνος, ὅτι ἐφόνευσε τὸν Διονύσιον, ἐθανατώθη ἀπ' αὐτόν, ὅστις διὰ μόνην αἰτίαν τοῦ φόνου του εἶπεν ὅτι δὲν ἤθελεν ὄνειρευθῆ τὴν νύκτα ὅ,τι δὲν ἐσυλλογιζέτο τὴν ἡμέραν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖος εἶχεν ἓνα Πέρσην ἐξηγητὴν τῶν ὀνειρῶν ὀνομαζόμενον Ἑρμῆν καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς εἰσχωρῶν εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν πολιτῶν ἤκουε τὰ ὄνειρά των καὶ ἔπειτα παρεξηγῶν αὐτὰ ὡς ἐγκλήματα καθοσιώσεως κατεδιώκοντο, τοῦτο ἐπροξένησε τοιοῦτον τρόπον, ὥστε μακρὰν τοῦ νὰ λέγουν πλέον τὰ ὄνειρά των οἱ πολῖται κατήντησαν νὰ μὴν ὁμολογοῦν οὔτε ὅτι ἐκοιμῶντο.

Ὁ ἱστορικὸς Κρέμος Κόρδος κατεδικάσθη ὡς πράξας ἐγκλημα καθοσιώσεως, διότι ἔγραψεν εἰς τὴν ἱστορίαν του ὅτι ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Κάσσιος ἦσαν οἱ τελευταῖοι Ρωμαῖοι.

Ὁ Σουητώνιος (ἐν βίῳ Τιβερίου, κεφ. 58) διηγεῖται ὅτι εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Τιβερίου ἕνας λόγος προφερθεὶς εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκειότητος καὶ / τῆς φιλίας, ἕνας στεναγμὸς, ἐν δάκρυον χυνόμενον διὰ τὴν τύχην τῆς Ρώμης, ἦσαν ἐγκλήματα καθοσιώσεως, τὰ ὁποῖα ἐτιμωροῦντο μὲ τὴν ἐξορίαν καὶ τὸν περιορισμόν.

Ἐφθασα τέλος πάντων εἰς τὸ τρίτον καὶ ἔσχατον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας διὰ τὸ ὁποῖον κατεδικάσθη ὁ κύριος Φαρμακίδης ὡς παρακινῶν τάχα εἰς ἀνταρσίαν. Ἀπὸ τὴν ἀκόλουθον φράσιν τοῦ γράμματός του ἐξήχθη τοῦτο τὸ ἐγκλημα : «Λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης παρασκευάζεται εἰς ἀντίστασιν· ἀλλὰ διὰ τούτου δὲν θέλει ὠφελῆσει τὸν ἑαυτὸν του καὶ εἶναι κίνδυνος μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως περιπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν, καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἑλληὴν φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον». Ἀλλὰ κάθε ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἠξεῦρει μόνον νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ σκέπτεται ὀλίγον, πρέπει νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ κύριος Φαρμακίδης γράφει πρὸς τὸν φίλον του «λέγεται ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐτοιμάζεται εἰς ἀντίστασιν», τὸ γράφει ὡς ἀδόκονον, ὡς ἀβέβαιον. Ἐάν τοῦτο τὸ ἀδόκονον, τὸ ἀβέβαιον ἀληθεύσῃ, λέγει ὅτι τὸ φρόνημά του εἶναι νὰ λάβῃ ἕκαστος φρόνιμα μέτρα, δηλαδὴ νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ προσμεῖνῃ ἡσύχως τὴν ἀπόφασιν τῶν τριῶν συμμάχων δυνάμεων τῶν προστατευουσῶν τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὰς ὁποίας μόνως κρέματαί ἡ τύχη της, καὶ νὰ μὴ περιπλεχθῇ εἰς πράγματα. Ἐάν δὲν ἀληθεύσῃ, πίπτει

1. Τὸ ὀρθὸν Montesquieu.

τὸ φρόνημά του. Ἐπειτα πρέπει νὰ παρατηρήσητε ὅτι τοῦτο ἦτον ἀπλῶς φρόνημα καὶ κανεὶς δὲν δύναται νὰ τιμωρηθῆ διὰ τὰ φρονήματά του. «Cogitationis poenam¹ nemo patitur» λέγει ὁ 18ος νόμος τῶν Πανδεκτῶν περὶ ποινῶν (de poenis²). Ἐκτὸς τούτου τὸ ἀπλοῦν τοῦτο φρόνημα ἐμπεριέχετο εἰς γράμμα ἰδιαιτέρον, διευθύνετο πρὸς ἓνα καὶ μόνον ἥσυχον καὶ τίμιον πολίτην, ὁ ὁποῖος χαιρεται, καθὼς εἶπεν ὁ ἴδιος ἔξ. Κυβερνήτης, τὴν ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην τῆς Κυβερνήσεως, καὶ δὲν ἦτον διακήρυξις πρὸς τὸν λαόν. Ἦτον πρὸς τοῦτοις ἐσφραγισμένον καὶ ἐπροστατεύετο ἀπὸ ποινικοῦς καὶ συνταγματικοῦς νόμου, οἱ ὁποῖοι κατεπατήθησαν.

Κύριοι !

Οἱ νόμοι καὶ μάλιστα οἱ συνταγματικοὶ νόμοι εἶναι τὸ μόνον μέσον τὸ ὁποῖον ἐξασφαλίζει τὴν τύχην τῶν πολιτῶν. Ὅταν αὐτοὶ καταπατηθοῦν, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐλευθερία, δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφάλεια, καὶ τὸ χειρότερον ἐκλείπει καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἀσφαλείας. Τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν παράβασιν τῶν νόμων εἶναι τὸ δυσκολώτερον· ὅταν τοῦτο γένη, τ' ἄλλα εἶναι εὐκόλα. Ἡ καταπάτησις τοῦ 77ου ἄρθρου/τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν Ἑγκληματικῶν³, τοῦ 26ου ἄρθρου τοῦ συντάγματός μας⁴ καὶ ἡ παράνομος κατηγορία τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἔφερον τὸν τρόπον καὶ τὴν ταραχὴν εἰς ὄλων τῶν πολιτῶν τὰς ψυχάς, τῶν ὁποίων αἱ προσδοκίαι ἐψεύσθησαν καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν πλέον καμμίαν ἐγγύησιν ὅτι οἱ ἱερώτεροι νόμοι δὲν θέλουν καταπατηθῆ. Αὕτη μόνη ἡ τρομερὰ ὑποψία ἐγέννησεν ἤδη λυπηρότατα ἀποτελέσματα.

Οἱ γεναῖοι πολεμισταὶ μας, ἐκεῖνοι οἱ ἥρωες οἱ ὁποῖοι ἐννέα χρόνους ἀδιακόπως τρέχουν εἰς τοὺς πολέμους, καταφρονοῦν τοὺς κινδύνους, χύνουν προθύμως τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος των καὶ θυσιάζουν τὸ πᾶν δι' αὐτὴν, θεωροῦντες ὅτι οἱ νόμοι παραβαίνονται, ὅτι δὲν ὑπάρχει πλέον ἀσφάλεια, ἐπρόκρινον νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Οἱ ἀνδρεῖοι ναῦται μας, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κατεβύθιζον τοὺς στόλους τῶν ἐχθρῶν εἰς τὸ βάθος τῆς θαλάσσης, ἐτίναζον τοὺς ναυάρχους αὐτῶν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἔκαμνον τὸν Σουλτάνον νὰ τρέμη εἰς τὸν θρόνον του, βλέποντες τοὺς νόμους παραβιαζομένους καὶ τὴν δυστυχεῖν τύχην τῶν ἀγαθῶν πολιτῶν, ἔφυγον μακρὰν ἀπὸ τὴν πατρίδα των, ἡ ὁποία δὲν ἔχει πλέον θέλητρα δι' αὐτούς, καὶ ὑπῆγαν εἰς τὸ βάθος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄν δὲν ἀκυρώσητε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Δικαστηρίου τῶν Δυτικῶν Σποράδων, ἀλλὰ τελειώσετε ὅ,τι ἐκεῖνο ἀδίκως ἄρχισε, θέλετε ἰδεῖ ἐντὸς

1. Χφ. panam.

2. Χφ. panis.

3. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 2.

4. Βλ. παραπάνω, σ. 188, σημ. 1.

ὀλίγου ὄλον τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἑλλάδος εἰς φυγὴν, θέλετε ἰδεῖ τὸν ἑαυτὸν σας περικυκλωμένον ἀπὸ εὐρύχωρον ἔρημον καί, καθήμενοι εἰς τὸ ὕψος τῶν δικαστικῶν καθεδρῶν σας, δὲν θέλετε ἔχει πλεόν ποῖον νὰ καταδικάσητε.

Εἰς σᾶς ἀπόκειται νὰ ἐξασφαλίσητε τοὺς πολίτας, εἰς σᾶς νὰ καθησυχάσητε τὰς πεφοβισμένας καρδίας καὶ τὰ τεταραγμένα πνεύματα, ἀπολύοντες τὸν κύριον Φαρμακίδην.

Συλλογισθῆτε ὅτι ὅλη ἡ Εὐρώπη, ὅτι ὅλος ὁ φωτισμένος κόσμος ἔχει προσηλωμένους τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν ἀπόφασιν τὴν ὁποίαν θέλετε ἐκδώσει.

Συλλογισθῆτε ὅτι, ἂν καταδικάσετε, αἱ ἐπερχόμεναι γενεαί, εἰς τῶν ὁποίων τὴν τύχην θέλει ἔχει ἐπήρειαν ἢ ἀπόφασίς σας, θέλουν εἰπῆ ὅτι τὸ Ἄνεκκλητον κριτήριον τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ παρέβη / τοὺς ὄρκους του, κατεπάτησε τοὺς ποινικοὺς καὶ συνταγματικοὺς νόμους μας, καθιέρωσε τὴν ἐναντίον τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τῆς παραβίασεως τῆς ἱερᾶς παρακαταθήκης τῶν ἐπιστολῶν καὶ κατεδίκασεν ἓνα χρηστὸν πολίτην, ἓνα σεβάσμιον λειτουργὸν τοῦ θεοῦ, διότι στηριζόμενος εἰς τοὺς νόμους ἐξέφρασε δικαιοματικῶς τὰ φρονήματά του.

Ἐν Ἄργει 7 Μαρτίου

Δημήτριος Σουτζος¹

1830

Ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ

τῇ 10 Μαρτίου 1830

ἐν Ἄργει

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Ἄνεκκλήτου

Αου Τμήματος

<Τ.Σ.> Γ. Σκοῦφος

Ἄρ. 3

Λόγος Γ. Α. Ράλλη

7 Μαρτ. 1830, ἀντ. : ΓΑΚ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 56

Λόγος

*ἐκφωνηθεὶς τὴν 7 Μαρτίου 1830 παρὰ τοῦ κ. Γ. Α. Ράλλη
τόπον ἐπέχοντος τοῦ Δημοσίου Συνηγόρου εἰς τὴν περὶ τοῦ
κ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου δίκην.*

Ὁ μέγας ρήτωρ τῶν Ρωμαίων τὸν ὁποῖον ἀνέφερεν ὁ Συνήγορος τοῦ ἐκκαλοῦντος λέγων ὅτι ἂν ἔζη σήμερον ἤθελε καταλλήλως εἰπῆ περὶ τῆς Ἑλλάδος τὸ περιφημόν του «ο tempora! ο mores!» «ὦ καιροί! ὦ ἦθη!», στοχάζομαι ὅτι ἂν εὐρίσκετο εἰς τὴν σημερινὴν συνε-

1. Ἡ ὑπογραφή, ὅπως φαίνεται, εἶναι ἰδιόχειρη.

δρίασιν και ἤτον ἐπιφορτισμένος νά φέρῃ τὸν λόγον κατὰ τοῦ ἐκκαλοῦντος, γνωρίζων ἀκριβῶς τὰ ἐκ τῶν φατριῶν δεινὰ και ἀπορῶν δικαίως διὰ τὴν ὑπερβολικὴν μακροθυμίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἤθελε πολὺ πιθανώτερον ὡς ποτὲ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν Γερουσίαν βροντοφωνήσει κατὰ τοῦ σημερινοῦ φατριασμοῦ τὰς τρομερὰς ἐκείνας φράσεις ὁποῦ διεύθυνε τότε κατὰ τοῦ Κατιλίνα : «Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra ?» «Ἔως πότε, ὦ Κατιλίνα, θὰ καταχρασθῆς τῆς ὑπομονῆς μας». «Quem ad finem sese effrenata jactabit audacia ?». «Ἔως πότε θέλει κινεῖται ἡ μανιώδης και ἀχαλίνωτος ἀναίδειά σου ;». Και τῷ ὄντι, Κύριοι Δικασταί, ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ νά δοκιμάσῃ ἓνα ἔθνος, ὁμολογουμένως αἱ φατρίαι εἶναι τὸ δεινότερον και τὸ μεγαλύτερον, και μ' ὄλον τοῦτο ἡ ἀρχὴ τῶν πάντοτε ἀσήμαντος εἶναι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀόρατος.

Τὸ φῶς δὲν εἶναι τὸ στοιχεῖον τῶν φατριαστῶν. Τὰ φρονήματά τῶν ἐναντία πάντοτε μὲ τὰς ἰδέας τῆς καθεστῶσης ἐξουσίας, οἱ λόγοι τῶν θεμέλιον ἔχοντες τὴν ἀνταρσίαν, αἱ πράξεις τῶν ὑποπτοι εἰς ὅλους τοὺς φίλους τῆς εὐταξίας και τῶν νόμων, δὲν τολμοῦν νά ἀναπτυχθοῦν εἰμὴ μακρὰν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κοινοῦ και ὑπὸ τὸ κάλυμμα τοῦ μυστηρίου.

Τοῦτο εἶναι τῆς οὐσίας τῶν φατριῶν και μία κυβέρνησις ἡ ὁποία ἐκκληροῖ μὲ ἀκρίβειαν τὰ χρέη τῆς ὀφείλει μὲ κάθε τρόπον νά ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰ σκοτεινὰ κινήματα ἐκείνων οἱ ὁποῖοι προδίδονται ὡς τοιοῦτοι ἀπὸ αὐτὴν τὴν μυστικότητά τῶν./ Ἐπὶ τὴν ὀξυδέρκειαν τῶν ὑπουργῶν τῆς κρέμαται ἔπειτα νά κάμουν τὴν ἀναγκαίαν διαστολὴν μεταξὺ τῶν ἡσύχων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀπάθειαν και φιλοσοφικῶς κρίνουν τὰς πράξεις τῆς κυβερνήσεως, και ἐκείνων οἱ ὁποῖοι πλήρεις τῶν φατριαστικῶν ἐνοιῶν τῶν και συρόμενοι ἀπὸ τὴν ἔξιν τῆς γλώσσης τῶν φέρουν και εἰς τὸ κοινὸν τὸ περισσεῦον τῶν ἀνταρτικῶν συνδιαλέξεων τῶν.

Ἄλλῶς ὁμιλεῖ ἓνας πολίτης ὅστις ἐν καλῇ πίστει δὲν ἀποδέχεται τὸ σύστημα ἢ ἐν μέρος τοῦ συστήματος ὁποῦ ἐπικρατεῖ, και ἀλλῶς ὁμιλεῖ ὁ ταραξίας ὁ ὁποῖος διωλίζει ὅλας τὰς διοικητικὰς πράξεις μόνον και μόνον διὰ νά ἐπικρίνη και νά κατηγορήσῃ.

Ὁ πρῶτος, ἐκφράζων τὸ ἴδιόν του φρόνημα, μένει ἀδιάφορος, ἂν και οἱ ἄλλοι εἶναι ἢ ὄχι τῆς γνώμης του.

Ὁ δεῦτερος, ἐκφράζων ἴσως ξένον φρόνημα, τὸ φρόνημα τοῦ ἀνωτέρου του, τὸ φρόνημα τοῦ διδασκάλου του, ζητεῖ νά φαίνεται ὅτι ἐκφράζει ἰδικόν του και προσπαθεῖ νά ἀποκαταστήσῃ και τοὺς ἄλλους ὁμόφρονάς του.

Αὕτη ἡ διάθεσις, τοῦ νά προσπαθῇ δηλαδὴ νά καταστήσῃ και

τοὺς ἄλλους ὁμόφρονάς του, εἶναι μάλιστα τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ πατριαστοῦ, καὶ εὐθὺς ὅπου μία Κυβέρνησις ἤθελε τὴν ἀνακαλύψει, ὀφείλει νὰ μὴ δισταῖ οὔτε μίαν στιγμὴν. Τὸ πρῶτον χρέος της, τὸ χρέος τῆς συντηρήσεώς της, τῇ ὑπαγορεύει νὰ ἐκκόψη ἀμέσως τὸ κακὸν ἀπὸ τὴν ρίζαν, καθότι ἀμελούμενον ἡμπορεῖ νὰ ἐκτανθῇ εἰς τόσους κλάδους ὅσους ἤθελεν ἴσως πλέον πάρωρα προσπαθῆ νὰ δαμάσῃ.

Ἐξεύρει ὅλος ὁ κόσμος ὅποια ἐστάθη ἡ μανία τῶν πατριῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ γνωρίζετε ἀκόμη καλύτερα ἡμεῖς, Κύριοι Δικασταί, διότι οἱ περισσότεροι ἐστάθητε μάρτυρες, μερικοὶ θύματα αὐτῶν. Διὰ τοῦτο στοχάζομαι περιττὸν νὰ ἀνακαλέσω σήμερον μνημόσυνα τόσον λυπηρά, τὰ ὅποια, καὶ χωρὶς νὰ θέλωμεν, τὰ εὐρίσκομεν με χαρακτῆρας αἵματος ἐγχαραγμένα εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας.

Ἡ ἐνεστώσα Κυβέρνησις, εὐθὺς μετὰ τὴν αἰσίαν σύστασίν της, ἀνεδέχθη τὸ δυσχερέστατον ἔργον νὰ ἰατρεύσῃ τὰς ἐκ τούτων τῶν πατριῶν γενομένας πολλὰς καὶ βαθεῖας πληγὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Αἱ πράξεις τοῦ ἀρχηγοῦ της, ὅσον λαμπραὶ καὶ μεγάλαι, ἄλλο τόσον γνωσταὶ εἶναι εἰς ὅλον τὸν εὐνομούμενον κόσμον.

Εἰς ἓνα τόπον ὅπου γνωρίζουν καλῶς τί ἐστι τὸ διοικεῖν καὶ / ὅποια εἶναι αἱ ἀρεταὶ ἐνὸς ἐθναρχηγοῦ, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἰδοὺ πῶς ἓνας ἐφημεριδογράφος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Σ. προσώπου τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος.

«Εἰς τὸν ἐντιμον βαθμόν», λέγει, «τὸν ὁποῖον κατέχει ὁ Κυβερνήτης, ὑψώθη ἀπὸ τὴν ἔφεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ πολὺ πρότερον ἢ διακηρυχθῆ ἢ εὐρωπαϊκῇ μεσολάβησις.

Ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 8 Ἰανουαρίου 1828 δὲν ἔλαβε τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως εἰμὴ μετὰ τὴν ὁμόψυχον συναίνεσιν τῶν συμμάχων ἀλλῶν. Περιττὸν εἶναι νὰ εἴπωμεν τὴν ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς στάσιν εἰς τὴν ὁποίαν εὔρε τὸν τόπον του. *Ἐλλην τὸ γένος ὁ κόμης Καποδίστριας*¹ γίνεται ἐμπαθῆς διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐθυσίασε περιουσίαν καὶ προσωπικὰ συμφέροντα ὡς οὐδεὶς ἄλλος. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀφίξεώς του δὲν ἔπαυσε μεταχειριζόμενος τὰ πλέον ἀξιοσήμαντα διοικητικὰ προτερήματα καὶ ἀποδεικνύων σύνεσιν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα, τὰς ὁποίας εἶναι σπάνιον νὰ ἔχη τινὰς εἰς τῆλικούτον βαθμόν. Ὅταν αὐτὸς ἤλθεν, ὁ τόπος διεσπαρτάτετο ἀπὸ φατρίας. Ἀλλὰ μόλις ἐπεφάνη καὶ παραχρῆμα ἔγινε μεταβολή, τὰ πάντα ἠνώθησαν περὶ αὐτόν. Οἱ ἀπειθεῖς ἀρχηγοὶ ἐλησμόνησαν τὰς ἐχθροπαθείας των καὶ ὁ λαὸς ὑπετάχθη μετὰ πραότητα, μάλιστα δὲ μετὰ χαράν.

1. Στὸ χφ. μετὰ μεγαλύτερα γράμματα.

Ὁ Κυβερνήτης, διὰ προτερήματος ὄλως διόλου ἰδικοῦ του, κατεπράυνε τὴν μανίαν τῶν φατριῶν καὶ ὡς διὰ μαγείας ἀφώπλισε τὸν λαὸν ἐκεῖνον τὸν διὰ μακροῦ χρόνου αὐθαιρέτως κινούμενον. Αἱ ἐξαίρετοι διατάξεις τὰς ὁποίας εἰσήξεν εἰς τὸ Ναυτικὸν θαυμασίως συνέβαλον εἰς ἐξάλειψιν τῆς πειρατείας. Εὐθὺς συνέστησε κατὰ τὴν Πελοπόννησον τακτικὴν ἀστυνομίαν καὶ πολλάκις τὰ δραστικὰ αὐτοῦ μέτρα ἔστησαν τὰς ὀλεθρίους προόδους τῆς πανώλους. Εἶπε καὶ παντοῦ ἀνηγέρθησαν νοσοκομεῖα, καταφύγια τῶν ὀρφανῶν καὶ σχολεῖα, ὅπου ἀνετράφη μία γενεά, τῆς πατρίδος ἢ ἐλπίς. Ποῖος ἤθελεν ἐκπλαγῆ διὰ τὸν ἐνθουσιασμόν τὸν ὁποῖον διεγείρει μεταξύ τῶν Ἑλλήνων ὁ Μέγας οὗτος Ἐπανορθωτῆς τῆς Πατρίδος τῶν ;

Προτιθέμενος πάντοτε τὸ συμφέρον τῶν Ἑλλήνων, ἀπηρνήθη μετὰ σταθερότητος τὸ νὰ μετακαλέσῃ τὰ στρατεύματά του εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς ἐν τῇ πατρῷα αὐτῶν γῆ κατακτήσεις τῶν. Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἑλληνικῆς ἠπείρου¹ ὑπῆρξε τὸ δίκαιον ἔπαθλον τοῦ πατριωτισμοῦ του.

Ὅλην τῆς ψυχῆς του τὴν ἐνέργειαν, ὄλην τοῦ πνεύματός του τὴν δραστικότητα μετεχειρίσθη εἰς τὸ νὰ ὑποτάξῃ τὰς φατρίας, νὰ φέρῃ τὴν ἔνωσιν, νὰ συστήσῃ τὴν εὐταξίαν, νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀνατροφὴν, νὰ πλάσῃ στρατεύμα ἐθνικὸν καὶ νὰ ὀργανίσῃ τέλος πάντων μίαν κυβέρνησιν.

Τοιούτων λαμπρῶν ἀγῶνων, Κύριοι Δικασταί, ποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα ; Αἱ ἀπὸ τὸ πῦρ καὶ τὸ ξίφος ἐρημωθεῖσαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἀνηγέρθησαν ἢ ἀνεγείρονται. Οἱ ἀδύνατοι φυγάδες ἐπιστρέφουν νὰ κατοικήσουν τὰς παλαιὰς ἐστίας τῶν. Ἡ γεωργικὴ ἐνθαρρυνομένη ἀναζῆ. Αἱ τέχναι βοηθούμεναι ἀναπτύσσονται², τὸ ἐμπόριον προστατευόμενον ἀναζωπυροῦται. Εἰς πολὺ ἀριθμὸν σχολεῖα φωτίζεται ἡ νέα γενεά. Ἡ Ἑλλάς, τέλος πάντων, ὑπάρχει καὶ ὑπάρχει ἐλευθέρα.

Μία τοιαύτη λαμπρὰ στάσις, ἀδιαφιλονίκητον ἀποτέλεσμα τῶν πολυτίμων κόπων, τῶν ἀθανάτων ἀρετῶν, τῆς ὑψηλῆς συνέσεως ἐνὸς ἀνθρώπου ἔπρεπεν ἀναμφιβόλως νὰ σβύσῃ κάθε σπινθῆρα ἐναντιότητος, νὰ ἐνώσῃ περὶ τὸν δημιουργόν της τὰς καρδίας ὄλου τοῦ ἔθνους· καὶ οὕτως τῷ ὄντι ἠκολούθησεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁμως ὁ φθόνος τῆς ἀλλοτρίας δόξης, ἢ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ κενοδοξία φθείρουν πολλάκις καὶ τοὺς πλέον ἐναρέτους, εἶδομεν Ἑλληνας νὰ ἀμβλωποῦν ἢ τουλάχιστον νὰ ὑποκρίνονται ἀμβλωπιάν πρὸς τὰς ἀνελπίστους βελτιώσεις τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἐκ συστήματος, καὶ τρόπον τινὰ διὰ πείσμα, νὰ ἐπιθυμοῦν ἢ

1. Προφανῶς ἐννοεῖ τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Στὸ χφ. «Ἑλληνικῆς Ἠπείρου».

2. Στὸ χφ. ἀναπτύγονται.

τὰ πρῶτα κακὰ ἦ, ὡς οἱ μυθολογούμενοι βάτραχοι τῆς Αἰσωπείου λίμνης, νέα, πάντοτε νέα, φθάνει μόνον νὰ ἤθελαν εἶσθαι νέα.

Αὕτη ἡ διάθεσις μερικῶν κεφαλῶν δὲν ἔπρεπε νὰ διαφύγη, δὲν διέφυγε τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς Κυβερνήσεως. Καθὼς ἡ μεγαλυτέρα τῆς δόξας ἐστάθη τὸ νὰ ἐπράυνε τὰς πρὸ τῆς συστάσεώς τῆς ἐξαφθείσας πατρίας, οὕτως ἐστοχάσθη ἐπάξιον τῆς ἰδίας ταύτης δόξης τῆς νὰ προλάβῃ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐφαίνοντο ὅτι ἔμελλον νὰ γεννηθοῦν.

Ναί, Κύριοι Δικασταί, ἡ Κυβέρνησις ἐχρεωστοῦσεν εἰς τὴν δόξαν τῆς, εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἔθνους, νὰ ἀκολουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ κ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου. Ἄν τὰ παρέβλεπε καὶ ἄν, κινούμενα ἐν κρυπτῷ, κατῶρθωναν μὲ τὸν καιρὸν, δὲν λέγω νὰ ἐξάψουν μίαν πατρίαν, διότι τοῦτο τὸ στοχάζομαι ἀδύνατον εἰς τὴν λαμπρὰν στάσιν εἰς ἣν ὁ Σ. Κυβερνήτης ἔφερε τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος, ἀλλὰ νὰ φθείρουν πέντε ἢ δέκα εὐστρόφους κεφαλὰς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ βιάσων τὴν Κυβέρνησιν νὰ μεταχειρισθῇ κατ' αὐτῶν δραστήρια μέτρα, ἤθελε τρόπον τινὰ εἶσθαι ὑπεύθυνος ἡ Κυβέρνησις τῆς αὐστηρότητος τῶν δευτέρων τούτων μέτρων, ὡσὰν ὁποῦ διὰ κρείττονος καὶ ἀκριβεστερας προνοίας ἤθελεν/ἠμπορέσει νὰ προλάβῃ καὶ τὸ ἐγκλημα καὶ τὴν ποινὴν. Αὐτὴν τὴν εὐθύνην δὲν τὴν ἐπεφορτίσθη ἡ Κυβέρνησις. Αἱ προγραφαὶ δὲν ἦσαν, δὲν εἶναι τοῦ συστήματός τῆς. Δὲν ἐπερίμενε νὰ σχηματισθῇ ἡ πατρία, νὰ τραφῇ ἡ ἀνταρσία, διὰ νὰ τιμωρήσῃ πατριαστὰς καὶ ἀντάρτας. Ἐσπευσε νὰ προλάβῃ τὸ κακὸν εἰς τὴν σύλληψίν του καί, χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὑπουργῶν τῆς, ἡ σημερινὴ δίκη ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἐπρόλαβεν.

Ἄλλῃ ἡ Αἴγινα ἀντηχοῦσε πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τὰς ἀνταρτικὰς ἀδολεσχίας τοῦ κ. Θεοκλήτου Φαρμακίδου. Δὲν ὑπῆρχεν οἰκία ὁποσδήποτε φιλικὴ πρὸς αὐτόν, δὲν ὑπῆρχεν ἀγορά, καφενεῖον ὅπου νὰ μὴν ἐφοῖτα ὁ κ. Θ. Φαρμακίδης, διὰ νὰ καθάπτηται ὄχι ὡς πολιτικὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλ' ὡς πολέμιος καὶ ὕβριστὴς τοῦ συστήματος τῆς Κυβερνήσεως καὶ προσωπικῶς αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Ἄλλῃ τῆς παιδείας του τὴν πομπὴν, ὅλην τῆς πολιτικῆς του τὴν ἐπιστήμην, ὅλην τῆς ρητορικῆς του τὴν εὐγλωττίαν μετεχειρίζετο εἰς τὸ νὰ προπηλακίζῃ τῆς Κυβερνήσεως τὰ κινήματα. Αἱ πλέον λαμπραὶ πράξεις τῆς ἐσυκοφαντοῦντο, τὰ πλέον ἔθνοσωτήρια σχέδιά τῆς διεστρέφοντο, ἡ δικαιοσύνη τῆς ἐλάμβανεν ὄνομα εὐνοίας ἢ αὐστηρότητος καὶ ἡ πρόνοιά τῆς μετεμορφοῦτο μὲ κακίαν εἰς τυραννίαν ἢ δεσποτισμὸν.

Τῶν ἐκφράσεών μου ἡ γενικότης δὲν ἠμπορεῖ φυσικὰ νὰ σᾶς ζωγραφῆσῃ εἰμὴ μίαν ἐναντιότητα συστηματικὴν, τοιαύτην οἶαν τὴν ἐνοοῦν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη, οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι καὶ καθεξῆς. Ἄν ἡμ-

ποροῦσα, Κύριοι Δικασταί, νὰ σᾶς ἀναφέρω ἀσκανδάλως τὰς λέξεις αὐτὰς τοῦ κ. Θ. Φαρμακίδου, ἂν ἐτολμοῦσα νὰ σᾶς ἀπαριθμήσω τὰς λεπτομερείας τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς του, ἠθέλατε ἰδῆ ὄχι πλέον μίαν φιλοσοφικὴν ἐναντιότητα, ἀλλὰ ἀνταρσίαν, ἀλλὰ τὴν ἀναίδειαν τοῦ φρονεῖν καὶ τοῦ λέγειν εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀκμὴν τῆς.

Πλὴν τί χρησιμεύει νὰ μακρυλογῶ; Γνωρίζετε ὅλοι σας τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ σύστημά του ἢ, μᾶλλον εἰπεῖν, ἢ περὶ τὰ πολιτικὰ ὀλίγη φρόνησις του σᾶς εἶναι ἀκόμη πλέον γνωστὴ παρὰ εἰς ἐμέ. Ἄρκοῦμαι νὰ σᾶς ἀναφέρω ἕν περιστατικόν, διὰ νὰ λάβητε τὸ μέτρον ἢ τῆς κατὰ τοῦ Ἄρχηγοῦ τοῦ Κράτους λύσεως τῆς ψυχῆς του ἢ τῆς ἀπιθάνου κουφότητός του.

Ὁ κύριος Θ. Φαρμακίδης, Κύριοι Δικασταί, ἦλθεν εἰς Ἄργος διὰ νὰ καθυποβάλλῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἐγκληματικοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου εἰς τὰ φῶτα σας, ἐλπίζων νὰ εὔρῃ εἰς αὐτὰ ἐλάφρωσιν τινα τῆς ποινῆς του. Καὶ τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει; Ἐνῶ ἐσύνθετεν ἴσως τὴν πρὸς ὑμᾶς ἀπολογία του, ἐνῶ ἐπροσπαθοῦσε νὰ καλύψῃ μετῆς / ρητορικῆς του τὴν λαμπρότητα τὸ σκότος τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς του καὶ νὰ ἀποδείξῃ εἰς τὸ Ἀνεκκλήτον ὅτι δὲν ἐστάθῃ ὑβριστής, συκοφάντης, φατριαστής, ἀντάρτης, ἀνεθέωνεν ἢ, ἀληθέστερον, ἐξακολουθοῦσε τὰς ἀσυστόλους φλυαρίας του. Καὶ ὑπὸ τὴν ὄψιν σχεδὸν τοῦ Ἀνεκκλήτου Κριτηρίου, εἰς τὴν μονὴν ταύτην τὴν ὁποῖαν βλέπετε ἀπὸ τὰς ἑδρας σας, ἠθθαδίαζε πάλιν κατὰ τοῦ Σ. προσώπου τοῦ Κυβερνήτου, δίδων καθ' ἑαυτοῦ νέαν ὕλην κατηγορίας καὶ ἐπισσωρεύων αὐτόχρημα ἄνθρακας κατὰ τῆς ἰδίας κεφαλῆς.

Ἄλλὰ τὰ βέλη τῆς αὐθάδους γλώσσης του δὲν φθάνουν εἰς τὸ ἠθικὸν ὕψος ὅπου κάθηται ὁ Κυβερνήτης. Προδίδουν τὰ κρυπτὰ μόνα τῆς καρδίας του καὶ παρέχουν εἰς τὸν Ἄρχηγόν τοῦ Κράτους νέαν ἀφορμὴν νὰ δοξασθῇ καὶ πάλιν διὰ τῆς μακροθυμίας του. Κἂν τώρα ἂς μὴ ἀμβλυωπῆσθαι πρὸς τὴν ἀπαραδειγματίστον ἐπιείκειαν τῆς Ἀ. Ἐ. καὶ τοῦτο ἂς τὸν χρησιμεύσῃ εἰς σωφρονισμὸν διὰ τὸ μέλλον.

Ὑστερον ἀπὸ μίαν τοιαύτην διαζωγράφησιν τῆς πολιτικῆς διαγωγῆς τοῦ κ. Θ. Φαρμακίδου ἠθέλεν εἰσθαι περιττόν, Κύριοι Δικασταί, νὰ προσθέσω τι εἰς ἀπολογία τῶν ἀστυνομικῶν μέτρων τὰ ὁποῖα ἐλήθηθησαν κατὰ τῆς ἀνταποκρίσεώς του.

Τὸ γράμμα του, ὡς ὑπόπτου, ὡς ἡδῆ σχεδὸν ἐγνωσμένου ἀντάρτου, ἐσυλλήφθη, ἤμπορῶ νὰ εἶπω, συμφώνως μετὰ τὸ πνεῦμα τοῦ πέμπτου ἄρθρου τῆς Ἐγκληματικῆς Διαδικασίας, καὶ ἐπομένως *ἐτάχυνε, δὲν ἐγέννησε*¹

1. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

τὴν ἐγκληματικὴν ἀγωγὴν τὴν ὁποίαν ἡ Κυβέρνησις ἔπρεπε πρὸ πολλοῦ νὰ κινήσῃ κατ' αὐτοῦ.

Εἰς μάτην ὁ κύριος συνήγορός του ἐζήτησε νὰ τὸν ἀθώωσῃ ἀπολογούμενος ὅτι τὸ γράμμα ἦτον μερικόν, μυστικόν, ἐσφραγισμένον. Ἡ τοιαύτη ἀπολογία ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμος εἰς αὐτόν, ἂν ἤθελε κατηγορηθῆ ὡς δημοσιεύσας ὕβρεις¹. Ἄλλ' ὁ Θ. Φαρμακίδης ἐκατηγορήθη ὡς πράττων κατὰ τῶν καθεστώτων, κρυφίως βέβαια καὶ μυστικώτατα, καθὼς ὅλοι τὰ παρόμοια πράττοντες, καὶ ὡς προσπαθῶν νὰ διασπείρῃ κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους μῖσος, δυσπιστίαν, ἀνυποταξίαν καὶ ἀνταρσίαν. Καὶ ἀπόδειξις τούτου τὸ πρὸς τὸν κ. Βενιζέλον γράμμα του. Εἰς μάτην ἐκτείνεται εἰς ρητορείας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ φρονεῖν καὶ τοῦ γράφειν. Ἡ συζήτησις δὲν ἦτον, δὲν εἶναι τὴν σήμερον ἂν ἤμπορῆ τις νὰ κοινοποιήσῃ τὰ φρονήματά του πρὸς τὸν φίλον του. Κανεὶς ποτὲ δὲν ἐνόησε νὰ ἀπαγορεύσῃ τοιοῦτον φυσικώτατον καὶ νομικώτατον δικαίωμα. Ὁ συνταγματικὸς νόμος τὸ παραχωρεῖ ρητῶς εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἐνεστῶσα Κυβέρνησις ἀπέδειξε πολλαπλασίως ὅτι δὲν ἤλθε καταλῦσαι τὸν νόμον ἀλλὰ πληρῶσαι. Ὁ λόγος, Κύριοι Δικασταί, ἦτον πάντοτε ἂν νόμιμοι εἶναι αἱ πράξεις ἐκείνου ὅστις μυστικῶς καὶ διὰ γραμμάτων ἐσφραγισμένων πράττει κατὰ τῶν καθεστώτων. Ἄν τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτως, ἂν ἠδύνατο ποτὲ νὰ ὑποθεθῆ μόνον ὅτι ἡ μυστικότης τῆς πράξεως παύει τὴν παρανομίαν τῆς, ποῦ πλέον καὶ πῶς ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ νομιμότης, εὐταξία, κοινωνία; Τοιαύτη ἀνατρεπτικὴ ἀρχὴ δὲν καθωσιώθη ποτὲ καὶ δὲν ἐγεννήθη ἀκόμη ὁ Μακιαβέλης ἐκεῖνος ὅστις μέλλει νὰ διίσχυρισθῆ ὅτι ὀλίγον βουλλοκέρει ἠμπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ τὴν ἐγκληματικὴν φύσιν τῶν μηχανουργιῶν, δημεγερσιῶν, τῶν συνωμοσιῶν.

Κύριοι Δικασταί! Τὸ μυστικόν εἶναι μία ἀπὸ τὰς πολυτιμωτέρας ἰδιοκτησίας τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ νόμοι οἱ ὁποῖοι προστατεύουν τὸν πολίτην, καθὼς ἀσφαλίζουν τὰ κτήματά του, τὴν ζωὴν του, ἀσφαλίζουν καὶ τὸ μυστικόν του. Τιμωρεῖται ὁ παραβιάζων τὴν ἀλλοτρίαν ἰδιοκτησίαν, ὁ προσβάλλων τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον του, τιμωρεῖται καὶ ὁ προδίδων τὸν ἄλλον ἢ καταχρῶμενος τοῦ μυστικοῦ του. Ἄλλ' οὗτοι εἶναι οἱ γενικοὶ κανόνες. Κατ' ἐξαιρέσιν εἰς αὐτοὺς ὁ νόμος ὄχι μόνον δὲν τιμωρεῖ ἐκεῖνον ὅστις διὰ νὰ ὑπερασπισθῆ τὸν ἑαυτὸν του, τὴν ζωὴν του, παραβιάζει τὸ πρὸς τ' ἀλλότρια σέβας, βλάπτει καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν του ἄλλου, ἀλλὰ καὶ παραχωρεῖ τοιαύτην ἐξουσίαν εἰς ὅποιον εὐρίσκεται εἰς παρομοίαν περίστασιν. Ἡ ἀνάγκη, Κύριοι Δικασταί, εἶναι ὁ μεγαλύτερος νόμος τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτὸς ὁ μέγας νόμος

1. Ὅπως παραπάνω.

μᾶς ἀπολύει ἀπὸ τὸ χρέος τῆς ὑπακοῆς πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους μικροτέρους του νόμους. Κατὰ τοῦτο συμφωνοῦν ὅλοι οἱ νομοδιδάσκαλοι καί, διὰ νὰ προλάβουν τὰς ἐκ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἐνδεχομένης νὰ προκύψουν καταχρήσεις, ἐπροσδιώρισαν μόνον τὸν χαρακτήρα τῆς τοιαύτης ἀνάγκης καὶ εἶπαν : ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη ὅποτε τὰ συνήθη μέτρα δὲν ἀρκοῦν πρὸς διαφένδυσίν μας, ἀλλὰ βιαζόμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν ἔκτακτα καὶ ἀσυνήθιστα.

Ὁὗτω διὰ τὴν ἀνάγκην θυσιάζομεν ἐν μέλος σεσηπὸς ἀπὸ γαγγραιναν, διὰ νὰ συντηρήσωμεν τὸ ὅλον σῶμα.

Ὁὗτως ὁ φυσικὸς νόμος, ἡ βᾶσις κάθε νομοθεσίας, μᾶς συγχωρεῖ νὰ προσβάλωμεν καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ὅταν αὐτὸς ζητῇ νὰ μᾶς ἀφαιρέσῃ τὴν ἐδικήν μας καὶ εὕρισκόμεθα εἰς περίστασιν καὶ εἰς τόπον ὅπου μήτε ἡ νόμιμος ἀρχὴ ἠμπορεῖ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν μας, μήτε ἄλλον κανένα μετριώτερον τρόπον ἔχομεν νὰ ἀποφύγωμεν τὸν βέβαιον τοῦτον θάνατον.

Ἐφαρμόζω τώρα τὴν ἀνωτέρω ἀρχὴν εἰς τὸ προκείμενον θέμα./ Ἐναντιβόλως ἐγὼ ὁ πολίτης, ἐν ὅσῳ εἶμαι εἰς τὴν γενικὴν θέσιν παντὸς πολίτου, ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐγκαλέσω ἓνα ἄλλον πολίτην ἢ καὶ αὐτὸν τὸν ὑπουργὸν τῆς Κυβερνήσεως ὅστις παρεβίασε τὸ μυστικὸν τοῦ γράμματός μου. Διαμαρτύρομαι ἐναντίον του ἔμπροσθεν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, ἂν χρειασθῇ, ἔμπροσθεν τῶν νόμων. Πλὴν ὅταν διὰ τῆς διαγωγῆς μου ἐβγήκα μόνος μου ἀπὸ τὴν γενικὴν κατηγορίαν τοῦ πολίτου, ὅταν διὰ τῶν τρόπων μου, διὰ τῶν λόγων μου, ἔδωσα αἰτίαν εὐλογοφανῆ ὑποψίας, ἐν ἐνὶ λόγῳ λαβὴν συζητήσεως κατ' ἐμοῦ, δὲν ἠμπορῶ πλέον νὰ προσκλαυθῶ, ἂν κατ' ἐξαιρέσιν τοῦ γενικοῦ κανόνος τὰ μυστικά μου παρεβιάσθησαν.

Διὰ νὰ γένη ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εὐληπτοτέρα, ἄς παρατηρήσωμε τί ἀκολουθεῖ μεταξὺ δύο μαχομένων ἐθνῶν. Κανεὶς βέβαια δὲν ἐφαντάσθη ποτὲ νὰ ἀπαγορεύσῃ εἰς τὸ ἐν τὸ δικαίωμα νὰ συλλαμβάνῃ τὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ ἄλλου καὶ νὰ ὠφελῆται ἀπὸ τὰ σχέδιά του καὶ ἀπὸ τὰ μυστικά του. Καὶ τοῦτο διότι βασιλεύει τότε τὸ δικαίωμα τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀμύνης.

Καὶ ἐσὺ ὁ πολίτης ὅστις ὄχι μόνον δὲν κρύπτεις ἀλλὰ καὶ νομίζεις δόξαν σου νὰ κηρύττῃς ὅτι εἶσαι πολέμιος τῶν καθεστώτων καὶ τῆς Κυβερνήσεως, τολμᾷς νὰ φαντασθῇς ὅτι ἡ ἐξουσία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προφυλαχθῇ κατὰ τῶν μηχανουργιῶν σου καὶ νὰ θέσῃ πέρας εἰς τὰς κρυπτουργίας σου, σχίζουσα τὸ κάλυμμα τὸ ὁποῖον τὰς προστατεύει ;

Τῷ ὄντι εἰς μίαν περίστασιν ἠμποροῦσες νὰ ἔχῃς τὸ δικαίωμα νὰ παραπονεθῇς ἀπὸ τοιοῦτον ἔκτακτον τῆς ἐξουσίας μέτρον καὶ τοῦτο

ἤθελεν εἶσθαι, ὅταν ἀδίκως ἤθελε σὲ στοχασθῆ ἢ ἐξουσία ὑποπτον, δηλαδή ὅταν τὰ μυστικά σου, παραβιασθέντα, δὲν ἤθελαν ἀνακαλύψει ἴχνη τῶν ὑποπευθεισῶν μηχανουργιῶν σου.

Ἄλλ' ὁ Θ. Φαρμακίδης, ἄλλο τόσον ἔνοχος εἰς τὰ γραφόμενά του ὅσον ἐσυνήθισε νὰ εἶναι εἰς τοὺς λόγους του, ἐμπιστεύει εἰς τὸν χάρτην τὰς πλέον ἀσύστολους ὕβρεις κατὰ τοῦ συστήματος ὄλων τῶν ἐν τοῖς πράγμασι, τὰς πλέον ἀθεμίτους συκοφαντίας κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους, ζητεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὰς δημεγερτικὰς του ἐννοίας καὶ τολμᾷ ἀκόμη νὰ ἐπικαλῆται τὴν προστασίαν τῶν νόμων! Εἶναι ἔργον σας, Κύριοι Δικασταί, νὰ τὸν ἀποκριθῆτε ὅτι οἱ νόμοι μακρὰν τοῦ νὰ βοηθοῦν τοὺς τοιοῦτους, τοὺς τιμωροῦν./ Ὅτῳ τοῦλάχιστον ἔπραξε τὸ Πρωτόκλητον Δικαστήριον τῶν Δυτικῶν Σποράδων καὶ εἶναι καιρὸς νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἔπραξε δικαίως καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς καθεστῶτας νόμους.

Τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς κατηγορίας τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθη ἢ ἀπόφασις τοῦ Πρωτοκλήτου εἶναι ὅτι ὁ κύριος Θ. Φαρμακίδης εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ γράμματός του ὕβρισεν ὅλους τοὺς ἐν ὑπουργήμασι καὶ αὐτὴν τὴν Κυβέρνησιν.

Ἴδου ὁ πρῶτος παράγραφος τούτου τοῦ γράμματος: «Λαμβάνω τὸ θάρρος νὰ συστήσω εἰς τὴν ἀγάπην σου τὸν κ. Κ. Κεφαλᾶν, Κεφαλῆνα, νέον ἐλλόγιμον καὶ τίμιον, ἐρχόμενον εἰς Πάτρας. Ὁ νέος εὐρίσκεται ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' ὡς τίμιος ἐστάθη ἀτυχῆς καὶ δὲν ἐστάθη δυνατὸν νὰ διορισθῆ καὶ αὐτὸς εἰς μικρὸν τι ὑπουργημα».

Ἀναμφιβόλως, Κύριοι Δικασταί, μὲ ὅλα τὰ σοφὰ ἐπιχειρήματα τοῦ συνηγόρου τοῦ κ. Θ. Φαρμακίδου, πρέπει νὰ εἶναι τις πολλὰ ἀπλοῦς διὰ νὰ καταπεισθῆ ὅτι ἡ περίοδος αὕτη περιέχει ἔννοιαν περιποιητικὴν διὰ τοὺς ἐν ὑπουργήμασι καὶ διὰ τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ ἐπιστέλλων λέγει ὅτι ὁ Κεφαλᾶς δὲν ἔλαβεν ὑπουργημα καὶ αἰτιολογεῖ τοῦτο τὸ φρικτὸν δυστύχημά του ἐπὶ τῆς τιμιότητος τοῦ χαρακτήρος του. Τί ἄλλο θέλει νὰ εἰπῆ τοῦτο, εἰμὴ ὅτι, ἂν ἦτον ἄτιμος, ἤθελε διορισθῆ εἰς ὑπουργημα, καὶ τοῦτο πάλιν τί ἄλλο, εἰ μὴ ὅτι, ὅσοι ἔχουν σήμερον τὰ ὑπουργήματα, εἶναι ἄτιμοι; Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀρκετὴ ὕβρις κατὰ τῶν ἐν ὑπουργήμασι, στοχάζομαι πὼς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ πεισθῆτε. Ὅτι πάλιν αὕτη ἡ ὕβρις ἀναβαίνει εἰς τὴν Κυβέρνησιν, καὶ τοῦτο εἶναι ἐδκολώτατον νὰ ἐννοηθῆ.

Τὰ ὑπουργήματα διανέμονται ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, εἶναι χρέος τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐνδύη μὲ αὐτὰ ὄχι μόνον τοὺς πλέον ἀξιους ἀλλὰ καὶ τοὺς πλέον τιμίους. Ὅταν λοιπὸν ὁ Θ. Φαρμακίδης λέγῃ ὅτι οἱ τίμοι ἀποβάλλονται, ὑπαινίττεται σαφέστατα ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐκλέ-

γουσα τούς ατίμους, λείπει εις τὰ κυριώτερα τῶν καθηκόντων της. Τὸ δὲ δικαιολόγημά του, ὅτι ὡς τίμιος σημαίνει ὡς μὴ κόλαξ, εἶναι αὐτὸ τοῦτο· ἄλλαις λέξεσι νέα ὕβρις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ περίοδος δὲν ἀναφέρεται εἰμὴ πλαγίως εἰς τὴν Κυβέρ/νησιν. Εἶναι παρακάτω μία ἄλλη ἡ ὁποία πολὺ δικαιότερον ἀκόμη ἐκίνησε κατὰ τοῦ ἐκκαλουμένου τὴν ἄμυναν τῆς κατηγορίας. Ἐννοῶ ἐκείνην ἡ ὁποία ἀναφέρει περὶ πρωτοκόλλου, περὶ Κυβερνήσεως καὶ περὶ ἡγεμόνος.

Καὶ τῆς μὲν ὀρθότητος ταύτης τῆς φράσεως ἡ διαφιλονίκησις, οὔσα ὅλως διόλου ἀντικείμενον τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς, δὲν στοχάζομαι οὔτε κατάλληλον οὔτε δυνατόν νὰ ὀμιλήσω ἀκριβῶς περὶ αὐτῆς. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον κατασταίνει τὸ ἐγκλημα τοῦ κυ(ρι)ου Θ. Φαρμακίδου δὲν εἶναι βέβαια οὔτε τὸ πρωτόκολλον οὔτε ἡ ἀναφερομένη ἔννοιά του, ἀλλ' ἡ βεβαιότης μεθ' ἧς ὁ ἐπιστέλλων ἐκφράζει πρᾶγμα τόσον ἄγνωστον καὶ τόσον ἀπίθανον εἰς ἐκείνην μάλιστα τὴν ἐποχὴν.

«Εἶναι βέβαιον», λέγει, «καὶ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ νῦν Κυβερνήτης δὲν μένει ἡγεμῶν διὰ πολλοὺς καὶ ἰσχυροὺς λόγους». Ἄλλὰ πόθεν ἡ τοσαύτη βεβαιότης, ἂν δὲν ὑποθέσῃ τις ἀνταπόκρισιν ἰδιαιτέραν, ἐξωτερικὴν, σημαντικὴν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὁ κ. Θ. Φαρμακίδης νὰ εἶχε δίκαιον νὰ ἐπιστηρίξῃ τούς λόγους του. Ἐνας ἄνθρωπος, ἄς ἦτον καὶ μετρίας κρίσεως καὶ ὀλίγων γνώσεων, δὲν ἠθελε ποτὲ δώσει πίστιν τόσον εὐκόλα καὶ μὲ τόσῃν στερρότητα, περὶ τοιαῦτα μάλιστα πράγματα, εἰς τὰ γραφόμενα ἐνὸς ἀπλοῦ ἰδιώτου, τοῦ ὁποίου τὸ πρόσωπον δὲν ἠθελεν ἔχει οὔτε ἐπισημότητα οὔτε τινὰ ἐπιρροήν. Καὶ ὁ κύ(ρι)ος Θ. Φαρμακίδης, ἄνθρωπος καὶ μὲ παιδείαν καὶ μὲ γνώσεις ὄχι κοινάς, ὅστις ἐπρόφερε τοιοῦτον πρᾶγμα μὲ τοσαύτην πεποίθησιν, εἰς τοιαύτην ἐποχὴν, δὲν στοχάζεσθε ὅτι ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐξύγιασε πρότερον καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνταποκριτοῦ του ; Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου, φέρουσα εἰς τὰς σκέψεις της ὅτι ἡ τοιαύτη βεβαιότης δὲν ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς ἐξωτερικῆς ἐπισήμου πληροφορίας, μακρὰν τοῦ νὰ ἔσφαλεν, ἐξέφρασε μάλιστα καὶ κατὰ τοῦτο μίαν ἠθικὴν βεβαιότητα ἰσοδύναμον εἰς τοιαύτας περιστάσεις μὲ μίαν ἀπόδειξιν.

Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ κύ(ρι)ος Θ. Φαρμακίδης ἔκλεξε νέον ἡγεμόνα, ἀκύρωσε τὸ ἕκτον ψήφισμα¹ τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ τῇ κραταιᾷ δυνάμει τοῦ ἀφαίρεσεν εἰς τὴν Α. Ε. τὴν παρά τοῦ ἔθνους αὐτοπροαιρέτως παραχωρηθεῖσαν αὐτῇ ἐπταετῇ κυριαρχίαν, ὡσὰν νὰ ἐπε-

1. Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 585.

τηδεύετο νὰ σχηματίσῃ μίαν κλίμακα / ἐγκλημάτων καὶ προβαίνων πάντοτε ἐπ' αὐξήσιν καὶ προσθέτων πῆμα ἐπὶ πῆματι ἔχει τὴν ἀναίδειαν νὰ εἰπῇ, τὸ τί δὲν ἤμπορεῖτε βέβαια, Κύριοι, νὰ τὸ ὑποθέσητε, ὅτι ἡ Α. Ε. παρασκευάζεται ἐπὶ τούτῳ εἰς ἀντίστασιν.

Σὰς ἐρωτῶ, Κύριοι Δικασταί, ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ἐξ ὑμῶν ὅστις ἂν ἐμάνθανεν ὅτι ἐλέγχθησαν ἢ ἐγράφησαν τοιαῦτα πράγματα περὶ τοῦ Κυβερνήτου, χωρὶς νὰ μάθῃ ὅτι εἶναι λόγοι ἢ γραφόμενα ἐνὸς πεπαιδευμένου, ἐνὸς σοφοῦ, τοῦ κυ(ρί)ου Θ. Φαρμακίδου, δὲν ἤθελε διῆσχυρισθῇ ὅτι ὁ εἰπὼν ἢ γράψας ταῦτα πρέπει νὰ ἦτον ἢ ἐσχάτης ἀνοησίας ἄνθρωπος ἢ καὶ μαινόμενος; Πῶς νὰ ὀνομάσῃ τις τὸ αἶσθημα τὸ ὁποῖον ἐκυρίευε τὸν γράψαντα εἰς τὴν σύνθεσιν ταύτην τῆς φράσεως; Ὁ κύ(ρι)ος Θ. Φαρμακίδης βάλλει ἐδῶ τὸν κολοφῶνα εἰς τὰ ἁμαρτήματα τοῦ. Οἱ λόγοι εἰς τοὺς ὁποῖους ἀναφέρομαι περιέχουν τὴν μεγαλύτεραν, τὴν δεινότεραν ὕβριν κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους. Ὑποθέτει καὶ ζητεῖ νὰ παραπέσῃ καὶ ἄλλους ὅτι ἡ Α. Ε. ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἄλλα συμφέροντα παρὰ τὰ τοῦ ἔθνους καί, διὰ νὰ εἶπω ἀληθέστερον, συμφέροντα ἐναντία μὲ ἐκεῖνα τοῦ ἔθνους. Ἀναφανδὸν τολμᾷ καὶ λέγει ὅτι ὁ Κυβερνήτης θέλει μεταχειρισθῇ τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους εἰς σκοποὺς ἰδιοτελεῖς, ὁ Κυβερνήτης ὅστις, καθὼς τὸ ἤξεύρουν καὶ τὰ μωρὰ παιδιά, καθὼς θέλουν τὸ φωνάζει καὶ αἱ πέτραι, ἐθυσίασε διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ προσωπικά του συμφέροντα καὶ τὴν περιουσίαν του, ὡς δὲν τὸ ἀγνοεῖτε, καὶ μέγα μέρος αὐτῆς τῆς ζωῆς καὶ ὑγιείας του.

«Εἶναι κίνδυνος», λέγει, «μὴ βλάβῃ ἡμᾶς, ἂν ἀνοήτως ἐμπλεχθῶμεν εἰς τὴν ὁποῖαν αὐτὸς μελετᾷ νὰ κάμῃ ἀντίστασιν καὶ πρέπει νὰ λάβῃ ἕκαστος Ἕλληνα φρόνιμα μέτρα καὶ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ κοινὸν συμφέρον».

Αἶ! βέβαια, Κύριε Φαρμακίδη, ἂν ἡ φιλέλλην ψυχὴ τοῦ Κυβερνήτου ἤθελέν ποτε μελετήσῃ ἠθικὴν τινα ἀντίστασιν, δὲν ἤθελεν εἶσθαι διὰ νὰ ὠφελήσῃ τὸν ἑαυτὸν του καὶ νὰ βλάβῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ ἀνθίστασις αὕτη, ἔσο βέβαιος, ἤθελεν εἶσθαι ὅλως διόλου ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων, ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ τῶν ἐλληνικῶν δικαιωμάτων. Ἄν ἤθελεν ἐπιθυμήσῃ τινα ἀντίστασιν, ἤθελεν εἶσθαι αὐτὴ παρομοία μὲ ἐκείνην/τὴν ὁποῖαν ἐπαινεῖ ὁ ἀδέκαστος ἀγγλικὸς ἐφημεριδογράφος καὶ τῆς ὁποίας, ὡς τὸ λέγει πολλὰ καλά, «τὸ δίκαιον ἔπαθλον ἐστάθη ἡ ἐλευθερία τῆς ἐλληνικῆς ἠπεύρου¹».

Δὲν σὲ φθάνει ἡ γνώμη τοῦ ἐφημεριδογράφου; Καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ μάθῃς ποῖον εἶναι καὶ τὸ αἶσθημα τῶν Ἑλλήνων περὶ ταύτης τῆς ἀντι-

1. Βλ. σ. 202, σημ. 1.

στάσεως ; Ἐρώτησε ὅλους τοὺς κατοίκους¹ τοὺς διαφενδευτάς, τοὺς ἥρωας τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος. Τί ἤθελαν ἀποκριθῆ, ἂν ὁ Κυβερνήτης, ἐνδίδων εἰς τὰ περιοριστικὰ μέτρα τὰ ὁποῖα αἱ σύμμαχοι δυνάμεις μᾶς ὑπηγόρευον τότε, προσεκάλει τὸ ὑπόλοιπον μέρος τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδας των γῆς φονευθέντων Στερεοελλαδιτῶν νὰ παραιτήσωσι καὶ τὰ κόκκαλα τῶν ἀδελφῶν των καὶ τὴν γῆν ὅπου ἐζύμωσαν μὲ τὸ αἷμα των καὶ νὰ ἔλθουν, ἂν θέλουν ἐλευθερίαν, νὰ τὴν εὔρουν μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον ;

Πλὴν κατ' εὐτυχίαν, Κύ(ρι)οι Δικασταί, καὶ διὰ τὴν τιμὴν τῶν ἑλληνικῶν αἰσθημάτων, ὁ κ. Φαρμακίδης δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάς καὶ τὴν ἀχαριστίαν τῶν αἰσθημάτων του τὴν ἐπιφορτίζεται μόνος του. Ἡ Ἑλλάς ἐγνώρισε τὰς πολυτίμους καὶ πολυαριθμούς θυσίας τῆς Α. Ε.² Ἡ Ἑλλάς γνωρίζει τὰς διαθέσεις ὅλας τοῦ Κυβερνήτου τῆς. Ἡξεύρει τί ἔπραξε καὶ τί δικαίως προσδοκεῖ ἀπὸ τὸν ἀπεριόριστον πατριωτισμὸν ἐκείνου εἰς τὴν φρόνησιν καὶ ἀρετὴν τοῦ ὁποῖου παρεκατέθεσε τὴν φροντίδα τῆς ὑπάρξεώς της καὶ τῆς εὐδαιμονίας της. Ἡ Ἑλλάς ἐνθυμεῖται³ ὅτι ἡ ἐκλογή τῆς Α. Ε. δὲν ἐζητήθη ἀπὸ τὴν φιλοδοξίαν, δὲν ἐπεβλήθη ἀπὸ τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔγινεν ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν, φιλοκαλίαν τῶν ἀντιπροσώπων της, συνηγμένων μὲ πληρεξουσιότητα ἐπὶ τούτῳ. Ἀναγνωρίζει καὶ θέλει πάντοτε ἀναγνωρίζει τὸν Κυβερνήτην ὡς τὸν ἐκλεκτὸν αὐτῆς.

Ἄς φωνάζη ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης. Ἡξεύρει ἡ Ἑλλάς ὅτι διὰ τὴν Ἑλλάδα φρόνιμα μέτρα δὲν ὑπάρχουν παρὰ τὰ τοῦ Κυβερνήτου τῆς, μὲ τὰ ὁποῖα σύμπνουν καὶ συνεργὸν θέλει πάντοτε εὔρει ὁ κόσμος τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ἡ Ἑλλάς ἠξεύρει καὶ δὲν θέλει ποτὲ βέβαια λησμονήσει ὅτι μήτε ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης μήτε κανεὶς ἄλλος ἀπὸ τοὺς πολλὰ φωνάζοντας σήμερον ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πρὸς τὸν ὁποῖον τὸ ἔθνος προσκαλεῖται ἀπὸ τὸν κύ(ρι)ον Φαρμακίδην νὰ ἀχαριστήσῃ, <ὁ> ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ.

Ὡς τόσον ἐδῶ ὁ κύ(ρι)ος Φαρμακίδης φαίνεται νὰ ὁμολογῇ τὸ ἐγκληματικὸν τῶν λόγων του, καθότι δὲν τολμᾷ πλέον νὰ τοὺς δικαιολογήσῃ. Προβάλλει μόνον, ὡς ἐξαιρέσιν, ὅτι δὲν τοὺς ἐκφράζει ὡς ἐδικούς του, ἀναφέρων αὐτοὺς ὡς μίαν ἀπλὴν φήμην. Ἀλλὰ καὶ οὕτω θέλετε ἰδῆ ἀμέσως ὅτι ὁ γράψας δὲν εἶναι ὀλιγώτερον ὑπεύθυνος.

Πρῶτον δὲν ἀναφέρει παρὰ τίνος λέγεται, δὲν ὀνομάζει πρόσωπον τὸ ὁποῖον λέγει τὰ τοιαῦτα. Ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ἔπειτα γενικὸς ὄλων τῶν στασιαστῶν καὶ δημηγερετῶν, οἱ ὁποῖοι ἠξεύρουν/πολλὰ καλὰ ὅτι

1. Στὸ χφ. μεγαλύτερα γράμματα.

2. Ὡπως παραπάνω.

3. Ὡπως παραπάνω.

ἂν ἤθελαν εἰπῆ ἐγὼ λέγω, ἡμεῖς λέγομεν¹, δὲν ἤθελε κανεῖς δώσει πίστιν εἰς τοὺς λόγους των.

Διὰ νὰ πείσουν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ τοὺς φέρωσιν εἰς τοὺς σκοποὺς των, βιάζονται νὰ πλάσουν τὴν κοινὴν φήμην καὶ νὰ διίσχυρισθοῦν ὅτι ὅλοι βεβαιοῦν καὶ ὅλοι ἀποδέχονται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἴσως μόνοι των ἐπενόησαν καὶ μόνοι των ἀκόμη γνωρίζουν. Περιπλέον, Κύριοι Δικασταί, εἶμαι εἰς τὴν ἠθικὴν βεβαιότητα καὶ ἠμπορῶ νὰ διίσχυρισθῶ ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα δὲν ἐλέγετο, δὲν εἰπώθη ποτὲ εἰς τὴν Αἴγιναν. Ἐξω μόνον, ἂν ὑπῆρχον κύκλοι καὶ συναναστροφαὶ μεμυημένων, ἀπρόσιτοι εἰς ἡμᾶς τοὺς βεβήλους, ὅπου βέβαια διεφιλονικοῦντο τὰ δικαιώματα καὶ αἱ πράξεις τῶν ἡγεμόνων, τῶν βασιλέων τῶν ἐθνῶν.

Ὅμολογῶ εἰλικρινῶς ὅτι εἰς τοιοῦτους ναοὺς δὲν εὐρίσκω πλέον ὀλότελα παράξενον νὰ ἐλέγοντο τὰ τοιαῦτα πράγματα. Δὲν ἠμπορῶ μάλιστα νὰ ἀμφιβάλλω ὅτι ἐκείνων τῶν ναῶν μέγας ἱερεὺς ἔπρεπε νὰ ἦτον ὁ κύριος Φαρμακίδης, ὅστις εἶχεν οὕτως ἀφορμὴν νὰ γυμνάξῃ ἀκολύτως καὶ ἀφόβως καὶ τρόπον τινὰ ἐξ ἐπαγγέλματος τὴν εὐγλωττίαν ἐκείνην τῆς ὁποίας ἤκουσαν μερικοὺς ἤχους καὶ τὰ καφενεῖα τῆς Αἰγίνης καὶ αἱ ἀγοραὶ τῆς.

Τέλος πάντων καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦτο ἐλέγετο καὶ ἔξω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ πιστεῦσῃ τις, ὅταν στοχασθῆ ὅτι ὁ κύριος Φαρμακίδης ἦτον πανταχοῦ παρών, τοῦτο δὲν ὀλιγοστεύει τὴν ἐνοχὴν ἐκείνου ὅστις πολλαπλασιάζει τοιαύτην φήμην καὶ τὴν ἀντλεῖ εἰς τὴν Αἴγινα διὰ νὰ τὴν διαχύσῃ καὶ διασπείρῃ εἰς τὰς Πάτρας.

Ἐπὶ τέλους ἡ συμβουλή τὴν ὁποίαν προσθέτει πρῶτον πρὸς τὸν κύριον Βενιζέλον καὶ δεῦτερον πρὸς ἕκαστον τῶν Ἑλλήνων, διὰ νὰ λάβῃ ὁ καθεὶς φρόνιμα μέτρα, δὲν ἔχει χρεῖαν μήτε ἀναλύσεως μήτε ἐπιχειρημάτων διὰ νὰ ἀποδειχθῆ ἰσοδύναμος μὲ τὴν πλέον χαρακτηρισμένην προτροπὴν εἰς συνωμοσίαν.

Τοιαύτη εἶναι ἡ φύσις τῆς καὶ ἡ μυστικότης τοῦ γράμματος ἀξάνει, δὲν ὀλιγοστεύει τὸ ἐγκληματικόν τῆς. Ὅλοι αἱ συνωμοσίαι γίνονται μυστικῶ τῷ τρόπῳ καὶ δὲν ἠξεύρω ἂν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἕως τοῦ τελευταίου συνωμότου ἐστάθη κανεῖς τόσον ἄφρων, ὥστε νὰ κηρύξῃ δι' ἐφημερίδος ἢ νὰ πολλαπλασιάσῃ δι' ἐγκυκλίου πρὸς τὰς ἐπαρχίας συμβουλὰς καὶ μέτρα τὰ ὁποῖα αὐτὴ ἡ δημοσιότης ἤθελεν οὐδετερώσει, ἐξαποστέλλουσα καὶ τὸν ἀρχηγόν των εἰς τὴν ἀγχόνην. Λοιπὸν τὸ μέγα ὄπλον τοῦ ἐκκαλοῦντος, ἡ μυστικότης τῆς ἐπιστολῆς του, στρέφεται κατ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν περὶ τῆς προτροπῆς ἐπὶ τὴν

1. Στὸ χφ. ὑπογραμμισμένα.

συνωμοσίαν κατηγορίαν. "Ας ιδώμεν ἂν τὸν ὠφελῆ εἰς τὸ περὶ ὕβρεως καὶ συκοφαντίας κεφάλαιον.

Δὲν ἔχει ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ διὰ γραμμάτων μυστικῶν ὕβρις καὶ συκοφαντία δὲν ἤμπορεῖ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς ἐγκληματικὴν ἀγωγὴν, ἐν ὄσῳ τὸ γράμμα μένει μυστικόν. Εὐθὺς ὅμως ὅπου ἤθελε τὸ δημοσιεύσει ἢ ὁ γράψας ἢ ὁ ἀνταποκριτῆς του ἢ ὅπου δι' ἄλλα περιεχόμενα ἐγκλήματα, ὡς διὰ μηχανουργίας κατὰ τῶν καθεστώτων, ἤθελε συλληφθῆ διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς σῶμα ἐγκλήματος διὰ μίαν κυρίαν ἀγωγὴν, αἱ ὕβρεις αἱ ὁποῖαι περιέχονται εἰς αὐτὸ κατὰ τῆς Κυβερνήσεως εἶναι ἀναγκαίως μία ἐπιβαρυντικὴ περίστασις διὰ τὸν γράψαντα. Καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ προκειμένη ὑπόθεσις.

Τὸ γράμμα τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἔδωκεν ὕλην εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἀγωγὴν ὡς περιέχον προτροπὴν ἐπὶ τὴν ἀνταρσίαν καὶ ἴχνη ἐπιβουλῆς καὶ συνωμοσίας, ὁ δὲ Δημόσιος Κατήγορος τοῦ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου ἤθελε λείπει εἰς τὰ χρέη του, ἐὰν εἰς τὰς ἄλλας ἀποδείξεις τῶν ἀνταρτικῶν φρονημάτων καὶ κινήματων τοῦ κατηγορουμένου δὲν ἤθελε προσθέσει τὴν ἐκ τῶν μυστικῶν τούτων ὕβρεων καὶ συκοφαντικῶν συναγομένην ἀναγκαίως πρὸς τὸ Σ. πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτου¹ ἀντιπάθειάν του.

Ἐκ τῶν ὅλων λοιπὸν τὰ προειρημένα συνάγεται ὅτι δικαίως ἡ πρωτόκλητος ἀπόφασις ὠνόμασε τὸ ἐγκλημα τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἐγκλημα καθοσιώσεως. Καὶ μ' ὅλον ὅτι τοιαύτης φύσεως ἐγκλήματα τιμωροῦνται ἀπὸ ἄλλας νομοθεσίας μὲ τὰς τελευταίας ποινάς, ἐπειδὴ δὲν ἐμπεριέχεται ρητῶς εἰς τὸ Ἀπάνθισμα τῶν Ἐγκληματικῶν, ἔπρεπε φυσικὰ οἱ δικασταὶ νὰ προστρέξουν εἰς τὴν ἐπιείκειαν.

Εἰς μάτην ὁ συνήγορος τοῦ κυ(ρί)ου Φαρμακίδου ἠθέλησε νὰ διίσχυρισθῆ ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει νόμος ἐλληνικὸς προβλέπων τὰ καθοσιώσεως ἐγκλήματα, δὲν ἤμπορουν μῆτε νὰ τιμωρηθῶσι.

Ἡ νομοθεσία μας εἶναι μακρὰν τοῦ νὰ ἤμπορῆ νὰ ὀνομασθῆ ἐντελής. Ἡ ἀτέλειά της ὅμως εἶναι πολὺ πλέον αἰσθαντικὴ εἰς τὰ ἐγκληματικά. Ἀὐτὴν τὴν ἀτέλειαν, αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν προείδεν ἡ Κυβέρνησις καὶ ἐξέδωκε τὸ 38 ἄρθρον τοῦ περὶ Ὁργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων ψηφίσματος², τὸ ὁποῖον διατάττει ὅτι τὰ δικαστήρια, ἕως οὗ ἐκδοθῆ Ποινικὸς Κώδιξ, χρεωστοῦν νὰ κρίνουν εἰς τὰ ἐπανορθωτικά καὶ ἐγκλη-

1. Στὸ χφ. μὲ μεγαλύτερα γράμματα.

2. Βλ. Ψήφισμα ὑπ' ἀριθ. 15 τῆς 15 Δεκ. 1828 περὶ τοῦ Διοργανισμοῦ τῶν Δικαστηρίων εἰς : Γ. Δημακοπούλου, Κώδιξ τῶν Ψηφισμάτων τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, Α' 1828 - 1829, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπετ. Κέντρον Ἐρευνῆς Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου Ἀκαδ. Ἀθηνῶν 14 (1967), Ἀθήνα 1970, σ. 133 - 137. Τὸ ἄρθρο 38 τοῦ παραπάνω ψηφίσματος ἔχει ὡς ἐξῆς : «Τὰ δικαστήρια ἀκολουθοῦν εἰς μὲν τὰ πολιτικά

ματικά κατὰ τὸ Ἐπίκριτον τῶν Ἐγκληματικῶν καὶ κατ' ἐπιείκειαν.

Λοιπὸν ὅπου τὸ Ἐπίκριτον σιωπᾷ, ὁ δικαστὴς χρεωστεῖ νὰ ἐρωτήσῃ τὴν συνείδησίν του καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅστις τιμωρεῖ τὸ καθοσιώσεως ἔγκλημα καὶ οὗτος ὁ νόμος εἶναι ἡ ἐπιείκεια. Πλὴν, παραχωρῶν καὶ τοῦτο ὁ κύριος συνήγορος, προσπαθεῖ νὰ ἐφεύρῃ ἄλλο καταφύγιον.

Διαιρεῖ τὰ ἔγκλήματα εἰς φυσικά καὶ εἰς πολιτικά, δηλαδὴ ἐκ συνθήκης, καὶ διίσχυριζεται ὅτι ἡ ἐπιείκεια, οὔσα ἢ φωνὴ τοῦ φυσικοῦ δικαίου, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχη χώραν εἰμὴ εἰς τὰ φυσικά ἔγκλήματα, εἰς δὲ τὰ ἐκ συνθήκης πρέπει νὰ σιωπᾷ.

Αὐτὴν τὴν διαστολὴν ὅμως μῆτε ἡ νομοθεσία μας ἀπεδέχθη μῆτε ἡ γενικότης τῶν ἐκφράσεων τοῦ 38 ἄρθρου σᾶς συγχωρεῖ, Κύριοι Δικασταί, νὰ τὴν ἀποδεχθῆτε περισσότερον. Καὶ ὅμως, ἂν ἤθελα νὰ ἔμβω εἰς τὴν οὐσίαν τῆς διαστολῆς ταύτης, δὲν ἤθελεν μὲ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποδείξω εἰς τὸν κύριον συνήγορον ὅτι καὶ ἡ ἀνταρσία (τοῦτο τὸ καθοσιώσεως ἔγκλημα), οὔσα ἀνάλογος μὲ τὴν πρὸς τὸν πατέρα παρακοὴν τοῦ υἱοῦ, ἤμπορεῖ ὡς ἐκείνη νὰ θεωρηθῆ ὡς φυσικὸν ἔγκλημα. Ἀκολουθῶν μῆτε κατὰ ταύτην τὴν διαστολὴν ἤμπορεῖ νὰ ἐξαιρεθῆ ἀπὸ τὴν γενικότητα τοῦ 38 ἄρθρου.

Αὐτὸ τὸ ἄρθρον ἔδιδε πλέον πλατύτατον στάδιον εἰς τὴν φιλάνθρωπιαν τῶν Πρωτοκλήτων Δικαστῶν. Ἡ ἀπόφασίς των ἀποδεικνύει ὅτι τὸ μετεχειρίσθησαν μεγάλως πρὸς ὄφελος τοῦ ἐγκαλουμένου. Καὶ βέβαια τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἄρθρον τοῦ ψηφίσματος τῆς Α. Ε. ἤμποροῦσε νὰ λάβῃ καταλληλοτέραν ἐφαρμογὴν παρὰ εἰς παρομοίαν περιστασιν;

Ἐδῶ, Κύριοι Δικασταί, τελειῶνουν τὰ καθήκοντά μου καὶ ἀρχίζουν τὰ ἐδικά σας. Ἐχετε νὰ ἀποφασίσητε σήμερον ἀναμέσον ἐνὸς πολίτου ὅστις παρέβη τὰ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν χρέη του καὶ ἀναμέσον αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως. Πολλοὶ γινώμαι, πολλὰ πάθη κινεῶνται περὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, πλὴν σεῖς, εἶμαι βέβαιος, δὲν θέλετε συμβουλευθῆ ἄλλον ἀπὸ τὴν καρδίαν σας καὶ τὴν συνείδησίν σας./

Μὴ φοβηθῆτε τὴν ἔρημον μὲ τὴν ὁποῖαν ἠθέλησε νὰ σᾶς φοβέριση ὁ κύριος συνήγορος. Ἐκεῖνος σᾶς εἶπεν ὅτι, ἂν καταδικάσετε τὸν Φαρμακίδην, θέλετε ἰδῆ τὰ πέριξ ὑμῶν ἐρημωμένα ἀπὸ πολίτας καὶ δὲν θέλετε πλέον ἔχει τίνα νὰ κατακρίνητε καὶ τίνα νὰ καταδικάσητε.

τοὺς νόμους τῶν αὐτοκρατόρων, περιεχομένους εἰς τὴν πρόχειρον ἐξάβιβλον τοῦ Ἄρμενοπούλου, εἰς δὲ τὰ ἐμπορικὰ τὸν τῆς Γαλλίας Ἐμπορικὸν Κώδικα.

Ἔως νὰ ἐκδοθῇ ὁ προπαρασκευαζόμενος Ποινικὸς Κώδιξ, εἰς τὰ διορθωτικά καὶ ἐγκληματικά κρίνουν κατὰ τὸ Ἐπίκριτον τῶν Ἐγκληματικῶν καὶ κατ' ἐπιείκειαν» (αὐτόθι σ. 137).

Ἐγὼ καὶ ὅλοι οἱ τίμοι¹ πολῖται κηρύττομεν ὅτι εἶναι εὐχῆς ἔργον νὰ μείνη ἡ πατρις ἔρημος ἀπὸ φατριασῆς καὶ νὰ μὴ εἴσθε πλέον καὶ σεῖς εἰς τὴν σκληρὰν ἀνάγκην νὰ καταδικάζητε.

Ἡ ἐπιεικὴς Κυβέρνησις ἀπέδειξεν ἀποχρώντως ὅτι δὲν ἐζήτησε ποινὴν ἀνάλογον μὲ τὸ ἔγκλημα, ἀλλ' ἀπλῶς μόνον ἔν παράδειγμα. Εἰς μίαν ἄλλην πρόσφατον περίστασιν τὴν ὁποίαν ἔλαβα τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀναφέρω ἐν παρόδῳ, ἔλαμψεν ἀκόμη καθαρώτερον τὸ πνεῦμα καὶ ἡ διάθεσις της. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ τόση μακροθυμία δὲν θέλει παρεξηγηθῆ καὶ ὅτι ἡ ἄκρα μεγαλοψυχία τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους δὲν θέλει ἔχει ἄλλα ἀποτελέσματα ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν της.

Ἡ Κυβέρνησις ὑβρίσθη, ἐσυκοφαντήθη, ἀνεκάλυψεν ἴχνη συνωμοσίας καὶ ἐπιβουλῆς. Ὁ Φαρμακίδης κατεδικάσθη εἰς ἑνὸς μόνου ἐνιαυτοῦ περιορισμὸν εἰς ἓν μοναστήριον. Ἡ Κυβέρνησις δὲν ἤξιωσε νὰ κάμῃ τὴν μετρίαν ταύτην ἀπόφασιν ἐκκλητον, ἀλλ' ἠρκέσθη μὲ τὴν ὡς πρὸς τὸ ἔγκλημα ἀσήμαντον καταδίκην τοῦ Φαρμακίδου. Αὐτῆς μόνης ζητεῖ σήμερον ἀπὸ σᾶς τὴν ἐπικύρωσιν.

Εἶμαι ἐνδομύχως πεπεισμένος ὅτι ἐπιεικεῖς ὡς οἱ πρῶτοι, πλὴν καὶ δίκαιοι ὡς ἐκεῖνοι, θέλετε ἀποφασίσει συμφώνως μὲ αὐτούς, καὶ τοῦτο πρὸς μικρὸν σωφρονισμὸν ἑνὸς ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐλαφρᾶς ποινῆς του, προσθέτων τὴν φρόνησιν καὶ τὸ πρὸς τὰ καθεστῶτα σέβας εἰς ἣν ἔχει παιδείαν, θέλει βέβαια ἐξαλείψει διὰ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῶν ἐπωφελῶν πόνων του τὰ ἴχνη τῆς καταδίκης, εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἔρριψε μία στιγμὴ ἀφροσύνης.

1. Στὸ χφ. μὲ μεγαλύτερα γράμματα.